

ERUDITIO
MORES
FUTURUM

UNIVERZITA MATEJA BELA

Filologická fakulta
Katedra hungaristiky

Kontext – Filológia – Kultúra

Kontextus – Filológia – Kultúra

ESZTERHÁZY KÁROLY FŐISKOLA

Banská Bystrica – Eger
2006

Bölcsészettudományi Főiskolai Kar
Magyar Nyelvészeti Tanszék

UNIVERZITA MATEJA BELA

Filologická fakulta
Katedra hungaristiky

ESZTERHÁZY KÁROLY FŐISKOLA

Bölcsészettudományi Főiskolai Kar
Magyar Nyelvészeti Tanszék

Kontext – Filológia – Kultúra
Kontextus – Filológia – Kultúra

Štúdie – Tanulmányok

Banská Bystrica – Eger
2006

ISBN-10: 963-9417-60-2
ISBN-13: 978-963-9417-60-1

A kiadásért felelős
az Eszterházy Károly Főiskola rektora
Megjelent az EKF Líceum Kiadó gondozásában
Igazgató: Kis-Tóth Lajos
Felelős szerkesztő: Zimányi Árpád

Megjelent: 2006. november Példányszám: 130
Készítette: Diamond Digitális Nyomda, Eger
Ügyvezető: Hangácsi József

Redakčná rada – Szerkesztőbizottság

Predsedovia – Elnökök:

Prof. PhDr. František Alabán, CSc.

Dr. Zimányi Árpád, kandidátus, főiskolai tanár

Členovia – Tagok:

Dr. Varga Gyula, kandidátus, főiskolai tanár

Dr. Zoltán András, kandidátus, egyetemi docens

Dr. Simigné dr. Fenyő Sarolta, PhD., egyetemi docens

Dr. Czeglédi Csaba, kandidátus, főiskolai tanár

Recenzenti – Recenzensek:

Doc. PhDr. Zoltán Fonód, CSc.

Doc. PhDr. Peter Andruška, PhD.

Za odbornú a jazykovú úroveň príspevkov zodpovedajú autori.

A tanulmányok szakmai és nyelvi színvonaláért a szerzők felelnek.

© UMB Filologická fakulta, Katedra hungaristiky

Eszterházy Károly Főiskola Magyar Nyelvészeti Tanszéke

Medzinárodná vedecká konferencia

**Banská Bystrica
24. mája 2006**

Nemzetközi tudományos konferencia

**Besztercebánya
2006. május 24.**

Predslov – Előszó

Vážené dámy, vážení páni!
Účastníci vedeckej konferencie!

Dovoľte, aby som Vás pozdravil na dnešnej vedeckej konferencii, ktorú organizuje Katedra hungaristiky Filologickej katedry Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici.

Táto katedra bola zriadená pred ôsmimi rokmi a za obdobie svojej existencie zorganizovala šes vedeckých konferencií s medzinárodnou účasou, početné vedecké konferencie a odborné semináre a ďalšie podujatia. Materiály z vedeckých konferencií vždy boli vydané vo forme zborníkov. Našou snahou bolo a je uplatnenie zámeru, ktorý je v plnom rozsahu v súlade s vedeckou orientáciou Katedry hungaristiky, že jazykové a literárne, ako aj komunikačné otázky a problémy sa dajú chápa a interpretovať používaním prostriedkov a metód filológie v širšom zmysle. Naša dnešná konferencia *Kontext – Filológia – Kultúra* aj podľa konkrétneho programu vyjadruje mnohospektrálnosť a rozmanitosť. Práve preto po plenárnom zasadnutí práca na konferencii pokračuje v piatich sekciách (zohľadňujúc skutočnosť, že konferencia je iba jednodňová). Tematické oblasti jednotlivých sekcií zahŕňajú v sebe tak literárnovedné, jazykovedné referáty, ako aj komparatívne a kontrastívne témy, štúdie z oblasti komunikácie a prekladu, ako aj ďalšie čiastkové aktualizované témy filologického zamerania.

Vážené dámy, vážení páni!

S úctou a srdečne pozdravujem zahraničných a domácich účastníkov konferencie. Pozdravujem aj kolegov z našej fakulty a všetkých prítomných.

Prajem Vám rokovanie na vysokej odbornej úrovni.

Prof. PhDr. František Alabán Csc.
vedúci Katedry hungaristiky

Tisztelt Hölgyeim és Uraim! Külföldi és hazai vendégeink!

Konferenciánk kulcsszava a kontextus, amely elsősorban a nyelvi és irodalmi jelenségek összefüggését jelenti, a viszonyokat és kapcsolatokat a kutatások *primus inter pares* pozíciójába helyezi. Ezzel azt is jelezzük és egyben tudatosítjuk, hogy a dolgok és jelenségek elszigetelt vizsgálata nem jelenthet jelenünkben perspektívát és értelemszerű kutatómunkát. Mind a nyelvi és irodalmi kontextusban beszélhetünk nemzeti, egy szélesebb szintű értelmezésben bilaterális, ill. közép-európai, sőt egy európai szintű interpretációról. Tágabb értelemben mindez a szempontrendszer összefügg a „régiónk Európája“ programmal, szűkebb értelemben pedig a magyar irodalmi, kulturális integráció megvalósításának kívánalmával. A nyelvi, irodalmi értékek, kölcsönhatások a filológia eddig kialakult és legújabb eszközeivel és módszereinek segítségével kutathatók és interpretálhatók, melynek eredményeként új értékek, felismerések jöhetnek létre. Ezeknek nélkülözhetetlen szerepük van a magyar nyelv, az irodalom és az egész magyar kultúra fejlődésének szempontjából.

Szeretettel üdvözlöm Önöket a *Kontextus – Filológia – Kultúra* című nemzetközi tudományos konferencián, melyet a Bél Mátyás Tudományegyetem Filológiai Karának Hungarisztika Tanszéke rendez. A nyolcéves tanszék 6. konferenciája a mai rendezvény, mely az adott formában is alkalmat ad a tudományos eredmények prezentálására, a külföldi és hazai partnerekkel való együttműködésre.

Tisztelt Hölgyeim és Uraim!

Külön esemény számunkra, hogy körünkben köszönhetem konferenciánk nagyra becsült külföldi résztvevőit: a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem, a piliscsabai Pázmány Péter Katolikus Egyetem, az egeri Eszterházy Károly Főiskola, a Miskolci Egyetem, a beregszászi II. Rákóczi

Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, a jászberényi Szent István Egyetem, a Pannon Egyetem előadóit. Természetesen a hazai egyetemekről jött kollégákat is szeretettel üdvözlöm, a nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem, valamint a Bél Mátyás Tudományegyetem tanárait. Köszöntöm végül a konferencia minden résztvevőjét.

Színvonalas szakmai eszmecserét, érdemdús és tanulságos vitát kívánok.

Dr. Alabán Ferenc
tanszékvezető egyetemi tanár

Redakčná rada – Szerkesztőtanács

Predsedovia: Prof. PhDr. František Alabán, CSc.

Elnökök: Dr. Zimányi Árpád, kandidátus, főiskolai tanár

Členovia – Tagok:

Dr. Varga Gyula, kandidátus, főiskolai tanár

Dr. Zoltán András, kandidátus, egyetemi docens

Dr. Simigné Fenyő Sarolta, PhD., egyetemi tanár

Dr. Czeglédi Csaba, CSc., főiskolai tanár

Recenzenti – Recenzensek:

Doc. PhDr. Zoltán Fonód, CSc.

Doc. PhDr. Peter Andruška, PhD.

Za odbornú a jazykovú úroveň príspevkov zodpovedajú autori.

A tanulmányok szakmai és nyelvi színvonaláért a szerzők felelnek.

© UMB Filologická fakulta, Katedra hungaristiky

FKF Bölcsészstudományi Főiskolai Kar, Magyar Nyelvészeti Tanszék

Medzinárodná vedecká konferencia

**Banská Bystrica
24. mája 2006**

Nemzetközi Tudományos Konferencia

**Besztercebánya
2006. május 24**

Predslov – Előszó

Vážené dámy, vážení páni!
Účastníci vedeckej konferencie!

Dovoľte, aby som Vás pozdravil na dnešnej vedeckej konferencii, ktorú organizuje Katedra hungaristiky Filologickej katedry Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici.

Táto katedra bola zriadená pred ôsmimi rokmi a za obdobie svojej existencie zorganizovala šesť vedeckých konferencií s medzinárodnou účasťou, početné vedecké konferencie a odborné semináre a ďalšie podujatia. Materiály z vedeckých konferencií vždy boli vydané vo forme zborníkov. Našou snahou bolo a je uplatnenie zámeru, ktorý je v plnom rozsahu v súlade s vedeckou orientáciou Katedry hungaristiky, že jazykové a literárne, ako aj komunikačné otázky a problémy sa dajú chápať a interpretovať používaním prostriedkov a metód filológie v širšom zmysle. Naša dnešná konferencia *Kontext – Filológia – Kultúra* aj podľa konkrétneho programu vyjadruje mnohospektrálnosť a rozmanitosť. Práve preto po plenárnom zasadnutí práca na konferencii pokračuje v piatich sekciách (zohľadňujúc skutočnosť, že konferencia je iba jednodňová). Tematické oblasti jednotlivých sekcií zahŕňajú v sebe tak literárnovedné, jazykovedné referáty, ako aj komparatívne a kontrastívne témy, štúdie z oblasti komunikácie a prekladu, ako aj ďalšie čiastkové aktualizované témy filologického zamerania.

Vážené dámy, vážení páni!

S úctou a srdečne pozdravujem zahraničných ai domácich účastníkov konferencie. Pozdravujem aj kolegov z našej fakulty a všetkých prítomných.

Prajem Vám rokovanie na vysokej odbornej úrovni.

Prof. PhDr. František Alabán CSc.
vedúci Katedry hungaristiky

Tisztelt Hölgyeim és Uraim! Külföldi és hazai vendégeink!

Konferenciánk kulcsszava a kontextus, amely elsősorban a nyelvi és irodalmi jelenségek összefüggését jelenti a viszonyokat és kapcsolatokat a kutatások *primus inter pares* pozíciójába helyezi. Ezzel azt is jelezzük és egyben tudatosítjuk, hogy a dolgok és jelenségek elszigetelt vizsgálata nem jelenthet jelenünkben perspektívát és értelemszerű kutatómunkát. Mind a nyelvi és irodalmi kontextusban beszélhetünk nemzeti, egy szélesebb szintű értelmezésben bilaterális, ill. közép-európai, sőt egy európai szintű interpretációról. Tágabb értelemben mindez a szempontrendszer összefügg a „régiónk Európája” programmal, szűkebb értelemben pedig a magyar irodalmi, kulturális integráció megvalósításának kívánalmával. A nyelvi, irodalmi értékek, kölcsönhatások a filológia eddig kialakult és legújabb eszközeivel és módszereinek segítségével kutathatók és interpretálhatók, melynek eredményeként új értékek, felismerések jöhetnek létre. Ezeknek nélkülözhetetlen szerepük van a magyar nyelv, az irodalom és az egész magyar kultúra fejlődésének szempontjából.

Szeretettel üdvözlöm Önöket a *Kontextus – Filológia – Kultúra* című nemzetközi tudományos konferencián, melyet a Bél Mátyás Tudományegyetem Filológiai Karának Hungarisztika Tanszéke rendez. A nyolc éves tanszék 6. konferenciája a mai rendezvény, mely az adott formában is alkalmat ad a tudományos eredmények prezentálására, a külföldi és hazai partnerekkel való együttműködésre.

Tisztelt Hölgyeim és Uraim!

Külön esemény számunkra, hogy körünkben köszönhetem konferenciánk nagyra becsült külföldi résztvevőit: a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem, a piliscsabai Pázmány Péter Katolikus Egyetem, az egri Eszterházy Károly Főiskola, a Miskolci Egyetem, a bereg-

szászi II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, a jászberényi Szent István Egyetem, a Pannon Egyetem előadóit. Természetesen a hazai egyetemekről jött kollégákat is szeretettel üdvözlöm, a nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem, valamint a Bél Mátyás Tudományegyetem tanárait. Köszöntöm végül a konferencia minden résztvevőjét.

Színvonalas szakmai eszmecserét, érdemdús és tanulságos vitát kívánok.

Dr. Alabán Ferenc
tanszékvezető egyetemi tanár

Komunikácia

Kommunikáció

A meggyőzés, mint a kommunikáció működési elve: fogalmak, elméletek és hatások

A meggyőzés a kommunikáció elválaszthatatlan része, olyan immanens sajátja, amely egyfelől a nyelv alkalmazásából, másfelől a célszerűség szembotjaiból fakad.

A retorika olyan művészet, mesterség, gyakorlat (tekhné, ars), avagy tehetség, George Campbell (1776) szerint, amely által a beszédet céljához igazítjuk. A retorikai leírás a logosz (szó, közlés) erejéről beszél a lelkek felett: a retorika a pszichagógia tudománya, amely spirituális irányítást nyújt a hallgatónak a beszéden keresztül. A szofista Gorgiász szerint a beszédek olyanok akár a bódító szerek (pharmaka), amelyek félelmet, örömet, elkeseredést okoznak (Helena dicsérete, 8-14, vö. Green 2001: 556).

Diszciplináris alapvetések

A retorika módszer, a meggyőzés eredmény, a kommunikáció pedig maga a jelenség. A meggyőzést a retorika a beszéd elkészítésének fokaiiban (invenció, diszpozíció, elokúció, memória, pronuciáció), és a szöveg szerkezetének célszerű alakításában írta le. A meggyőzés a beszélő szándéka, a szöveg tulajdonsága, tartalma, és a hallgatóra tett hatása: tehát az éthosz, páthosz és logosz hármassága. A meggyőzés egyúttal a beszéd, a kommunikációs helyzet, a retorikai szituáció kódolt hatása: a kódolás a kommunikációs helyzet valamennyi összetevője esetében megtörténik, a retorikai szituáció kontextusaiban és fázisaiban is leírható.

A meggyőzés a retorika technikai magva, amely a befogadóban a retorikai cselekményekre (beszédmű-kommunikátum) adott szándékolt reakcióként létrejön; a kommunikációs stratégia gyakorlatának célja. A meggyőző tevékenység minden esetben egy adott szociokulturális kontextus függvénye, illetve ilyen összefüggésekben érvényesül. A meggyőzés nem pusztán az érvelés, nem egyenlő az indoklás erejével, nem egyszerűen

okoskodás eredménye, s nem sematizálható az értelmi-érzelmi verbális elemek megfelelő arányú használatával. A meggyőzés megváltoztatja a valósághoz való viszonyulást, és annak interpretációját.

A meggyőzés meghatározása

A meggyőzés olyan tevékenység, amellyel megkíséreljük legalább egy személy magatartását megváltoztatni szimbolikus interakció útján. Akkor kerül rá sor, ha legalább egy ember céljait veszély fenyegeti, s e fenyegetés jellege és mértéke indokolja, hogy erőfeszítést tegyünk a meggyőzés érdekében (Reardon 1991, vö. Síklaki 1994: 12). E tevékenység a befogadó részéről is tudatos (ellenétben a manipulációval), a befogadóval kapcsolatban pedig rejtett vagy explicit módon kritikát fogalmaz meg abból következően, hogy meg kívánja változtatni a hozzáállását valamivel kapcsolatban. Ebben a tekintetben tehát a meggyőzés, különösen a magas önértékelésű befogadó számára konfliktus, amelyet a meggyőző szöveg tud majd feloldani.

A retorikai szituáció racionális modelljében Bitzer eleve a szükséglet létrejöttét tekinti a helyzet kiindulópontjával, amelyet a hallgatóság és a korlátok figyelembevételével kell majd kielégíteni (1969: 6).

Az attitűd

A meggyőzés célja a beállítódás megváltoztatása vagy annak létrehozása. Thomas és Znaniecki 1918-ban úgy ragadták meg az attitűdöt, mint az egyén tudatállapotát egy adott tárgy irányában. A tárgy ez esetben lehet fizikai, létező, elvont vagy akár egy személy is; mindenesetre pszichikailag lényegesnek kell lennie. A korai meghatározások között találjuk Thurstone-ét is, aki az érzelmi viszonyulást emelte ki, mint lényeges vonást. Gordon Allport (1954) szerint a hozzáállás tanult prediszpozíció arra, hogy valakiről vagy valamiről hogyan gondolkodjunk, hogyan érezzünk iránta, vagy viselkedjünk vele. Az attitűd meghatározások egyik csoportja a beállítódást mint egydimenziós jelenséget ábrázolja, amely az érzelmi válaszreakciókra fókuszál. Ilyen a fenti Thurstone definíció a koraiak közül, de ehhez kapcsolódik Fishbein és Ajzen (1980) megfogalma-

zása is, mely szerint az attitűd egy személy tárgyról alkotott értékelése. Az attitűd triadikus, többkomponensű modelljében már a kogníció, az érzelem és a viselkedés (ABC = Affect, Behaviour, Cognition) együttes jelenlétét, változási lehetőségét vetik fel a teoretikusok. E modellek leírói szerint az attitűd olyan belső struktúra, amely irányítja viselkedésünket (Erwin 2001: 4-20). Zimbardo és Leippe attitűd-rendszere már öt elemből épül fel: a viselkedésből, a viselkedési szándékokból (elhatározások), a kogníciókból, az érzelmi reakciókból és az attitűdökből áll (Siklaci 1994: 26-27). Annyi bizonyos, hogy a többdimenziós felfogások azon a megfigyelésen alapulnak, hogy összefüggés van a megfigyelhető viselkedés, valamint az attitűd kognitív és affektív elemei között. Fentiek alapján tehát leszögezhetjük, hogy a meggyőző kommunikátum hatására változást diagnosztizálhatunk, amely érinti a megismerést, az érzelmeket, és a viselkedést. A Yale egyetemen Hovland által elindított kutatások a meggyőzés hatására az észlelés, az affekció, a vélemény és a cselekvés megváltozását írták le.

A meggyőző kommunikáció tényezői meggyőzés hatása a meggyőző kommunikáció folyamatának eredménye. E folyamat tényezői az üzenet kibocsátója, az üzenet, a befogadó és a körülmények (csatorna). A tényezők leírásának hátterében Arisztotelésztől kezdhetjük a történeti áttekintést, aki beszélő-hallgató-tárgy hármasságáról beszélt, és egészen a modern tömegkommunikációs kutatások kiindulópontjául is szolgáló Lasswell formuláig (1948) vezethetjük, aki a ki - mit mond - milyen csatornán - kinek - milyen hatással szöveges diagrammját rajzolja meg.

A meggyőző kommunikáció elméletei valamennyi fenti tényezőt érintik, ezúttal e tanulmányban a közlőre, az üzenetre és a befogadóra vonatkozó alapfogalmak és elméletek tárgyalására térünk ki.

A forrás, a közlő hitelessége

A közlő (nem mindig az informáló forrása) éthoszával, teljes jellemével áll a hallgatósága, a befogadó előtt. Elfogadhatóságát Arisztotelész szerint – a logikai tisztaságon túl – három dolog megléte teszi lehetségessé:

- a) A bölcsességé (phronészisz)
- b) Az erényé (areté)
- c) A jóakaraté (eunoia)

Cicero az éthoszt, a szónok jellemét a megkedveltetés (conciariare), később gyönyörködtetés (delectare) szempontjából tartja fontosnak. Ebben a beszélő méltósága, előmenetele, és elért teljesítményei, korábbi tettei játszhatnak szerepet. Campbell (1778) a közlő éthoszt arra látja alkalmasnak, hogy a szónokéhoz hasonló érzelmeket keltsen a beszéd útján. A 20. századi kritikai retorika legjelentősebb képviselője, Kenneth Burke az éthoszt a közlő képességének tekinti, melynek segítségével hallgatóságával azonosul.

A 20. századi szociálpszichológiai kutatások hitelességgel foglalkozó vizsgálatai érintik a közlő szerepét a meggyőzésben. Hovland (1953) szerint a hitelesség kétkomponensű: a szakértelem és a megbízhatóság tulajdonságaiból áll. Berlo, Lennerd és Mertz (1967) faktor-elemző módszerrel három összetevőt állapítanak meg: a biztonságot, a képzettséget és a dinamizmust. McCroskey (1966) ismét két komponenst említ, az autoritativitás és a jellem tulajdonságait emelve ki.

Az elméleti megközelítések abban a tekintetben egyeznek meg leginkább, hogy a közlő hitelességét mint a befogadó észleletét tekintik. Ebben a felfogásban a hitelesség mint attitűd-változtató tényező vethető fel.

Hovland és Weiss (1951) kutatásai alapján a magas hitelességű közlőhöz társított üzenetek nagyobb attitűdváltozást eredményeznek. Ugyanakkor Stiff 1986-os meta-elemzésében rámutatott arra, hogy a hitelességnek az attitűdváltozásban betöltött szerepére vonatkozó vizsgálatok eltérő eredményeket is mutatnak, pl. Bochner és Insko (1966) kutatásai alapján a kevésbé hiteles közlő nagyobb meggyőző erővel bír, ha olyan üzenetet közöl, amellyel a befogadók kezdetben nem értenek egyet. Daniel O'Keefe azt vizsgálta, hogy miként járul hozzá az időzítés a forrás hitelességének a meggyőzésben játszott szerepéhez. Míg az kevésbé hiteles közlő meggyőzőbb, ha azonosítása az üzenet közzétevése után s nem előtte történik, addig az igen hiteles forrást jobb, ha az üzenet prezentálása előtt, és nem azt követően azonosítjuk a befogadó számára.

A hosszútávú meggyőző hatás és a hitelesség kapcsolatának felderítése az 1950-es évek óta foglalkoztatja az elméleti szakembereket. Hovland és Weiss 1951-es kutatásai alapján közvetlenül az üzenet elhangzása, közlése után a hitelesebb forrás meggyőzőbbnek mutatkozott, mint a kevésbé hiteles. A négy héttel később végzett vizsgálatok ugyanakkor érdekes eredményt hoztak: ekkor már a kevésbé hiteles forrás meggyőző hatása mutatkozott erősebbnek, a magasabb hitelességű közlő meggyőző ereje idővel csökkent. Ezt a jelenséget alvó hatásként avagy szunnyadó effektusként (sleeper effect) rögzítették és kutatták tovább.

A hitelesség, a közlő elfogadhatóságának további kutatásai vizsgálták azokat a forráshoz kapcsolódó tulajdonságokat, amelyek a meggyőzésben szerepet kapnak. Ilyen az észlelt hasonlóság, amelynek korai leírását már Campbellnél olvashattuk. Fontos tulajdonság ezen kívül a fizikai vonzóság, a szépség, amelynek érvényesülésekor fontos lesz a kogníció jellege és a szépség társadalmi meghatározottsága. (Stiff-Mongeau 2003: 103-127)

2 A meggyőző üzenet

A meggyőző üzenet leírásának kétféle elméleti megközelítését ismerjük: a racionális és emocionális értelmezést.

Az értelemre ható üzenet

A racionális elméletek az üzenet érvelő erejét vizsgálják, s azon a feltételezésen alapulnak, hogy a befogadó a logika formális szabályaira vonatkozó implicit ismeretekkel rendelkezik. A racionális értelmezés fókuszában az érv és az érvelés (argumentáció) áll. A filozófia és a kommunikáció-elmélet tudományterületén vizsgáló elméletek többféleképpen írják le az állítás igazságértékét. A (1) fundacionalisták szerint létezik az elsődleges állításoknak olyan halmaza (foundational claims), amelyek a rájuk épülő érv alapjait adják: axiómák, tapasztalatok, olyan, önmagukat jelentő tautológiai pontok, amelyek magyarázata nem mutat túl saját állításukon. Az (2) igazoláselméletben az érv akkor igaz, ha nem mond ellent annak, amit tudunk, és strukturálisan is hibátlan. Az (3) instrumentalizmus értel-

mezésében az érv akkor igaz, ha kijelölt célját teljesíti, és akkor hamis, ha nem. A (4) konvencionálizmus az érvet konvencionális jellegzetességei által tartja érvényesnek, igaznak. A (5) szociológiai relativizmusban és determinizmusban az állítás akkor igaz, ha a befogadók közössége a társadalom működő elemeként tartja igaznak. A fundacionalista érvekben tehát a mondat igaz lehet önmagában és önmagáról. Az instrumentalizmusban akkor igaz, ha hatékony útmutatással szolgál egy cselekvés számára, a szociológiai relativizmusban és determinizmusban pedig akkor, ha társadalmi működése teszi igazgá (Anderson 2005: 123-143). A klasszikus retorika mindezt a toposzok tanában fogalmazta meg. A toposz az a közös hely, az a szociokulturálisan meghatározható közös tartalom, amelyből érveket vehetünk (Adamik-Jászó-Aczél 2004: 351-352).

Az érvek meggyőző erejüket a levezetésből is nyerhetik. Toulmin a *The Uses of Argument* (1958) című munkájában olyan modellt hozott létre, amely az érvelésben helyettesítheti a szillogizmust. Az argumentáció a *tényállástól*, adattól (data) a garancia, *biztosíték* támogatásával (warrant) az *állításig* (claim) vezet. Ez a bizonyítás fő útvonala, amelyben a tényállástól az állításig eljutva a biztosíték válik a mentális ugrást segítő elemmé. Az argumentáció szerkezeti alapjaihoz három további elem társul: a *támogatás* (backing) a biztosítékban foglaltakat erősíti meg, a *megengetés* (rebuttal) bizonyos ellenvetések előrevetítésével korlátozza és egyúttal megerősíti az állítást, a *minősítés* (qualifier) pedig az állítás erősségét mutatja. Abban az érvelésben, hogy „A hallgató jól vizsgázott, ezért, minden bizonnyal, majd a szakmában is meg fogja állni a helyét” a levezetés jellege adja meggyőző erejét. A modell tényezői, az állítás (a szakmában meg fogja állni a helyét), a minősítés (minden bizonnyal), a tény (a hallgató jól vizsgázott), a biztosíték (a szakmában való helyálláshoz kell a jó felkészültség), a támogatás (aki jól vizsgázik, jól felkészült) és a megengetés (hacsak nem volt ma nagy szerencséje a hallgatónak) a meggyőző hatás értelmi alapját biztosítják.

A racionális elméleti leíráshoz kapcsoljuk William McGuire valószínűségi modelljét (1960), amely a következtetések igazságát törekszik leírni a formális szerkezet állításainak igazság-vizsgálatával. E szerint a három állításból álló (fő-, mellékpremissza, konklúzió) szillogizmus követ-

keztetésének igazsága azon múlik mennyire tartjuk valószínűnek a fő- és mellékpremisszát. A modell a $p(B)=p(B/A) \cdot p(A)$ képlettel írható le, amely szövegesen úgy fejtethő ki, hogy a premisszák valószínűségének szorzata adja a következtetés igazságát. Ha tehát annak az állításnak, hogy „Aki sokat olvas, nagy tudós lesz.” viszonylag nagy valószínűséget tulajdonítunk (60 százalékos, tehát 0.6 értékűt), s annak, hogy „sokat olvasok” szintén magas a valószínűsége vagy igazsága (90 százalékos, vagyis 0.9 értékű), akkor a konklúzió, mely szerint „Nagy tudós válik belőlem” csupán e két érték szorzatának valószínűségi értékével bír, vagyis csupán 54 százalékkal. McGuire szerint tehát igen kicsi a valószínűsége, hogy a konklúziók igazsága akár 60 százalék fölé vihető, hiszen az a premisszák igazság-értékén múlik.

Az üzenet racionális megközelítésének egyik igen fontos irányát az egy, illetve kétoldalú érvelésre vonatkozó megfigyelések jelentik. Amennyiben az üzenet kizárólag a vállalt álláspont mellett hoz érveket, egyoldalúnak, ha az álláspont ellen és mellett is kinyilvánít érveket, akkor kétoldalúnak tekinthetjük. Hovland és kollégái kezdték el ennek kutatását (is), s arra jutottak, hogy, amennyiben a befogadó eleve osztja az álláspontot, akkor az egyoldalú érvelés, ha azonban nem ért egyet az állásponttal, a kétoldalú érvelés hatásosabb. Jackson és Allen (1987), később Allen (1990) kutatásai ugyanakkor rávilágítottak arra, hogy igen nehéz meghatározni, mit jelent a kétoldalú érvelés, hiszen a fogalom vonatkozhat arra az esetre, (1) amikor elismerjük az ellentmondó véleményt, de nem cáfoljuk (kétoldalú, nem cáfoló érvelés), illetve arra, (2) ha elfogadjuk az ellenkező álláspontot és cáfoljuk is (kétoldalú, cáfoló érvelés). E megkülönböztető alapvetés alapján folytattak vizsgálatokat, melyek eredményeképpen kiderült, hogy a kétoldalú, cáfoló üzenetek meggyőzőbbek, mint az egyoldalúak, s az egyoldalú érvelések meggyőzőbbek, mint a kétoldalú, nem cáfoló argumentációk. Allen és kollégái vizsgálták a hatáselérés mértékét is, s arra jutottak, hogy a kétoldalú, cáfoló érvelés 20 százalékkal eredményesebb, mint az egyoldalú, míg a kétoldalú, nem cáfoló üzenetek 20 százalékkal kevésbé hatékonyak mint az egyoldalúak. Hale, Thomas és Mongeau (1991) a kognitív válasz mérésével arra jutottak, hogy a kétoldalú, cáfoló üzenetek kedvezőbb gondolatokat eredményez-

tek az üzenet ajánlásaival kapcsolatban, és ez az üzenet előnyösebb bírálatához vezetett, így érve el nagyobb beállítódás-változást.

Az érzelemre ható üzenet

A meggyőző üzenet emocionális jellegének vizsgálatai alapján az érzelmeknek több összetevője is van: egy kognitív, egy pozitív vagy negatív érzés, egy pszichológiai, és egy viselkedési. Dillard és Meijnders (2002) szerint az érzelmek funkciója az, hogy a viselkedést irányítsák.

A meggyőző üzenet érzelmeltésre vonatkozó elméletei többek között a félelem- és büntudatkeltésre összpontosítottak. Bár a klasszikus retorika a fenyegetés érvének bevetését (argumentum ad baculum) nem tartotta helyesnek, a meggyőző üzenetekben gyakran kap helyet a félelemre apellálás. A félelem meggyőzésben betöltött szerepének legutóbbi vizsgálatai eredményeképpen Witte és Allen (2000) megalkotta a kiterjesztett párhuzamos továbbítás modelljét (Extended Parallel Processing Model), amely Leventhal párhuzamos válasz modelljéből (Parallel Response Model, 1970) kölcsönzi a félelem és veszély kontrolljának koncepcióit. Egyúttal a Festinger-féle diszonzancia modell (1957) megállapításaihoz is kapcsolódnak következtetései. Ezek szerint, ha az üzenet kicsiny fenyegetést tartalmaz, a befogadó alulmotivált lesz abban, hogy reagáljon, így sem viselkedés, sem attitűdváltozás nem történik. Ha az üzenet nagy, és lényeges fenyegetést, illetve az ezzel való megbirkózás hatékony válaszreakcióinak mintáit közvetíti, akkor szignifikáns lesz a viselkedés és attitűdváltozás is. Ha az üzenet komoly fenyegetésről szól, de az ajánlott válasz nem hatékony, a befogadót leköti a félelem-kontroll (pl. tagadás, védekező elkerülés, visszavonulás). Ha a befogadót a félelem-kontroll köti le, nem várható sem viselkedésének, sem attitűdjének változása. Dillard (1996) kutatásai alapján az is kiderült, hogy a félelemre apellálás további érzelmeket szül, nem csupán félelmet. A félelem, a meglepetés és a szomorúság pozitívan befolyásolták a meggyőző erő értékelését, a zavarodottság és harag pedig negatívan.

A büntudatra apellálás akkor valósulhat meg, ha az üzenet képes felkelteni azt a benyomást, hogy a befogadó másképp cselekedett, mint ahogyan cselekedhetett volna. Az üzenetnek egyúttal közvetítenie kell azt a

megoldást is, amellyel e büntudat feloldható. O'Keefe (2000) meta-elemzései révén megállapíthatjuk, hogy a büntudatra való apellálás nem igazán hatékony a viselkedés és beállítódás-változtatásban. Ennek valószínű oka, hogy a büntudat felkeltése (amely más esetben igen hatásos lehet) együtt járhat az irritáció és harag érzésével, amely egyértelműen csökkenti az attitűdváltozás lehetőségét, mértékét. Ezért bizonyulnak rendre sikertelennek a tömegkommunikáció büntudatra apelláló kampányai, hiszen a közlővel nincs szorosabb kapcsolatunk, így büntudat-keltése dühöt és irritációt vált ki bennünk. (vö. Stiff-Mongeau 2003: 127-165)

A befogadó

A hallgatóság tipizálása, gender-kutatások, a meggyőzéssel szembeni ellenállás

A hallgatóságot (akroatész) elsőként Arisztotelész írta le, s e leírás révén határozta meg a szöveg fajait is. A hallgatóság lehet ugyanis szemlélődő és ítélő (valamint ezek keveréke), s más felépítésű beszéd szól az előbbinek mint az utóbbinak. A törvényszéki faj az ítélő, a bemutató faj a szemlélődő hallgatónak célzott beszédművet határozza meg, a tanácskozó beszéd fajt pedig vegyes hallgatóságnak szánhatjuk (1358b).

A befogadóra vonatkozó modern, 20-21. századi vizsgálatok egyik érdekes területe a nemek kommunikációján alapuló gender-vizsgálat. Sokáig tartotta magát az a felfogás, amely szerint a nők nyitottabbak a meggyőzés folyamataira, könnyebben, rugalmasabban változtatható attitűdjük. A nők és férfiak eltérő kommunikációját már a közelmúltban mint kultúrák közötti kommunikációt (Gray /1992/ szerint bolygók közötti kommunikációt) vizsgálták, amelyben nagy szerephez jutott a kulturális kontextus is. Hofstede (1986) kultúrákat megkülönböztető dimenzióinak egyike a femininitásra és maszkulinitásra vonatkozik, e szerint a maszkulin kultúrákat a férfias személyiségjegyek (státusz, verseny, teljesítmény, tekintély), a feminin kultúrákat a nőies személyiségjegyek (gondoskodás, kapcsolat, szolidaritás, együttműködés) értéként való követése, érvényesülése jellemzi.

Ugyanakkor már a '70-es évek végén, Eagly kutatásai alapján bebizonyosodott, hogy a meggyőzés eredményességében nincs a nemekre vetíthető, mértékadó különbség. Az üzenet tartalmának jellegében ugyanakkor lehet találni különbözőségeket a nők és férfiak összehasonlításában (vö. Stiff, Mongeau 2003: 165-189). Gilligan (1988: 223-237) azt vizsgálta, hogy milyen érveléseket választ a férfi, illetve a nő. A férfiak igazság-orientációt alkalmaznak, és fogadnak el, amely a jogok, az igazság és a pártatlanság hangsúlyozásával él. A nők a törődés-orientációt választják, amely a kölcsönösségre, a kooperációra, az egyéni érzésekre és igényekre appellál. A férfit tehát jobban meggyőzi a jogokra és felelősségre, a nőket az érzésekre és törődésre való fókuszálás.

McGuire azt vizsgálta, hogy az üzeneten kívül, a befogadóban milyen tényezők játszhatnak szerepet a meggyőzésben. Úgy találta, hogy (1) genetikai adottságok (testi adottságok), az (2) átmeneti fiziológiai állapotok (életközepi, életkori állapotok), az (3) adott (attitűd)tárggyal való közvetlen tapasztalatok és az (4) intézményi struktúrák (család, iskola) meghatározhatják az attitűd kialakulását (McGuire 2001: 101-109). Vizsgálta egyúttal, hogy a befogadót mi teszi-teheti ellenállóbbá a meggyőző hatással szemben. McGuire szerint a meggyőzéssel szembeni ellenállást alakíthat ki a személy elkötelezettségének növelése. A korábbi nézethez való nagyfokú ragaszkodást, és a későbbi meggyőzéssel szembeni ellenállást eredményezi a meggyőződés nyilvános vállalása. Az aktív részvétel, cselekvés, alkalmazás is elkötelezettebbé tehet egy meggyőződéssel kapcsolatban, s ellenállóbbá a későbbi meggyőzéssel szemben. Az ún. külső elköteleződés azáltal rögzít valakit adott vélekedéshez, hogy megtudja, róla azt hiszik, azon a meggyőződésen van. Ez olyan öncímkéző folyamat, amely az adott nézet elleni támadásokkal, ellenvéleményekkel szemben ellenállóbbá tehet. A meglévő, vallott nézethez való ragaszkodás érhető el a befogadó részéről azáltal, hogy azt összekapcsoljuk, -köttjük elfogadott értékekhez. Ellenálló, a meggyőzéssel, a további információ befogadásával szembeni elutasító állapotot érhetünk el, ha a témával kapcsolatban szorongást keltünk. Ugyanakkor minél nagyobb a szorongáskeltés, annál védtelenebbek is leszünk a későbbi támadások esetén. Egyes vélemények szerint a befogadó ellenállóbb a befolyásolással szemben, ha feldühítik,

ha agressziót váltanak ki belőle (ld. félelemre, büntudatra apellálás). Megvédhet a társas befolyásolás hatásaitól az önértékelés növelése, a személyes sikerélmény, még akkor is, ha a siker és a befolyásolás más-más témákat érintenek, hiszen ebben az esetben a befogadó magabiztossága növekszik. A meggyőzéssel szembeni ellenálláshoz vezethet az ideológiai előhangolás, a témába való prekontextuális bevonás. Kizár ugyanakkor a meggyőzésből a szelektív figyelem vagy a torzított észlelés, melyek hatékony, de nem feltétlenül egészséges elkerülő technikák. (vö. McGuire 2001: 36-45)

Összegzés

A meggyőzés tényezőinek leírására vonatkozó alapfogalmak és elméletek tárgyalásában a legfontosabb csomópontok kijelölésére, a sokrétű, számos esetben hasonló eredményekkel szolgáló megközelítések bemutatására törekedett e tanulmány; arra, hogy a meggyőzés leírhatóságát bizonyítva annak titkait is részben felfedje.

Quintilianus szerint a legnagyobb és végső cél: jól beszélni. A jó beszéd nem helyes és szép, hanem erkölcsös, értékközpontú.

A jó beszéd célja a meggyőzés. A meggyőzés akkor erkölcsös, ha nem legyőz, hanem harcra készítet. Értékét pedig a felelősségvállalás és a méltó küzdelem adhatja.

Bibliográfia

- Adamik Tamás, A. Jászó Anna, Aczél Petra 2004. *Retorika*. Budapest, Osiris Kiadó.
- Adler, N.J. 1991. *International Dimensions of Organization Behaviour*. Belmont, Cal., PWS-Kent.
- Anderson, James A. 2005. *A kommunikációelmélet ismeretelméleti alapjai*. Budapest, Typotex.
- Arisztotelész 1982. *Rétorika*. Fordította Adamik Tamás. Budapest, Gondolat.
- Baumlin, James S. 2001. Ethos. In Thomas O' Sloane (ed.): *Encyclopedia of Rhetoric*. U.S.A., Oxford University Press.

- Bettinghaus, Erwin 1978. A meggyőző kommunikáció. In Horányi Özséb (szerk.): *Kommunikáció I.* Fordította Baik Éva et al. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. 167-191. p.
- Billig, M. 1999. *Arguing and thinking. A rhetorical approach to socialpsychology.* New York, Cambridge University Press and Maison des Sciences de l'Homme.
- Bitzer, L. 1969. The Rhetorical Situation. *Philosophy and Rhetoric 1.* 1–15.
- Burke, K. 1962. *A Rhetoric of Motives.* New York, Meridian Books.
- Campbell, George 1776. *The Philosophy of Rhetoric.* Edinburgh, Kiadta: Lloyd Bitzer. Carbondale, 1988.
- Erwin, P. 2001. *Attitudes and Persuasion.* New York, Psychology Press, Taylor and Francis Group.
- Gilligan, C. – Attanucci, J. 1988. Two moral orientations: Gender differences and similarities. *Merril-Palmer Quarterly* 1988/34. 223-237.
- Green, Lawrence D. 2001. Pathos. In Thomas O' Sloane (ed.): *Encyclopedia of Rhetoric.* U.S.A., Oxford University Press.
- Griffin, Em 2004. *Meggyőztél!* Budapest, Harmat Kiadó.
- Historisches Wörterbuch der Rhetorik* 1992. Herausgegeben von Gert Ueding. Redaktion: G. Kalivoda, H. Mayer, Franz-Huber Robling. Max Niemeyer Verlag, Tübingen.
- McGuire, W. 2001. Makacs nézetek és a meggyőzés dinamikája. Budapest, Osiris.
- McQuail – D., Windahl, S. 1993. *Communication Models for the Study of Mass Communication.* England, Pearson-Prentice Hall.
- O'Keefe, Daniel J. 2001. Persuasion. In Thomas O'Sloane (ed.): *Encyclopedia of Rhetoric.* U.S.A., Oxford University Press.
- Siklaki István 1994. *A meggyőzés pszichológiája.* Budapest, Scientia Humana.
- Stiff, J.B. – Mongeau, P. A. 2003. *Persuasive Communication.* New York, The Guilford Press.
- Toulmin, Stephen E. 1958. *The Uses of Argument.* Cambridge, Cambridge University Press.
- Zarefsky, David 2001. Argumentation. In Thomas O' Sloane (ed.): *Encyclopedia of Rhetoric.* U.S.A., Oxford University Press.

Summary

Persuasion as Performing Principle of Communication: Notions, Theories, and Effects

Persuasion is a phenomenon that can be attached to the theoretical and functional description of communication and discourse. It is rooted deeply in the tradition of classical rhetoric and examined by modern social psychology and theory of communication.

The article aims at providing a systematic overview of the disciplinary status, the understanding framework and the outstanding theories of persuasion as an immanent feature of the communicative process. It focuses on the elements of the persuasive situation and depicts the theoretical basis and outcoming results in case of each. The article endeavours to give a summary of both the classical and modern approach.

Az információ és a metainformáció váltakozása a nyelvi közlésben

Bevezetés

A 21. századot gyakran nevezik a kommunikáció évszázadának. A kommunikáció azt jelenti, hogy hírt közlünk, információt osztunk meg egymással. Nem mindegy, hogy ezt miként tesszük: úgy, hogy információáradatot zúdítunk a befogadóra, vagy pedig a közlés során tudatosan alkalmazunk olyan nyelvi elemeket is, amelyek a befogadó figyelmét irányítják, a társalgást fenntartják, az információ befogadását és feldolgozását elősegítik. Ezen utóbbi feladat megoldásában segítenek a metainformációs kutatások, amelyek fontosságára 2000-ben, Bańczerowski professzor tanulmánykötetének megjelenése után figyeltünk fel (Bańczerowski 2000). A könyvnek *Az információ és a metainformáció a nyelvi közlés struktúrájában* című fejezete ismerteti meg a metainformáció fogalmával, az információ és a metainformáció közötti különbséggel, a kettőnek a szövegeken belüli váltakozásával, a metainformációs igék és operátorok különböző fajtáival, valamint a kommunikációban betöltött szerepükkel. 2001-ben a Debreceni Egyetem Szlavisztikai Intézetében Dr. Lévai Béla egyetemi docens vezetésével Metainformációs Kutatócsoport alakult, amelynek tevékenységébe a Miskolci Egyetem Alkalmazott Nyelvészeti Tanszéke is bekapcsolódott. Jelen előadás célja, hogy az érdeklődőket megismertesse a metainformáció fogalmával, majd bemutassa, milyen gyakorlati jelentősége lehet a metainformációs struktúrák tudatos alkalmazásának az oktatásban és az idegenforgalomban.

1. A metainformáció fogalma

Minden nyelvi közlés *alapinformációból* és *metainformációból* áll. Alapinformáción a környező valóságra vonatkozó, és az adó által tovább-

bított információt értjük (pl. *A beteg állapota rosszabbra fordult.*) Metainformációnak pedig az alapinformációról szóló információt nevezzük (*Hallottam, hogy..., Tudom, hogy..., Láttam, hogy..., Biztos vagyok benne, hogy ...* stb.). Ezen utóbbi nyelvi elemek soha nem a valóság elemeire vonatkoznak, hanem mindig a virtuális valóságra, az üzenetküldő tudatában létező gondolatokra.

A metainformációt leggyakrabban *igékkel* és *operátorokkal* fejezzük ki. A metainformációs igék például az információszerzés módjáról (*láttam, hallottam, olvastam*), az adó és a vevő állapotáról (*érezem, fáj*), az információ feldolgozásáról (*megállapít, megtud*), az információtovábbítás folyamatáról (*beszél, mond*), az adó memóriájának állapotáról (*tud, emlékszik*), a kommunikációs szituáció fázisairól (*elkezd, folytat, befejez*), magáról a kommunikációs szituációról (*tárgyal, telefonál, válaszol*), az információ tartalmáról és formájáról (*magyaráz, javasol, kigúnyol*) és az információ funkciójáról (*parancsol, megtilt, ajánl, utasít*) stb. tájékoztatnak. A metainformációs struktúrákhoz tartozó *operátorok* pedig azt fejezik ki, hogy az adó hogyan viszonyul az általa közölt információhoz. Az operátorok a beszédaktusról (*őszintén szólva, zárójelben jegyzem meg*), az adónak a közlés egyes elemeihez való viszonyáról (*tulajdonképpen, eléggé, inkább*), az adónak a saját maga által kimondott szavaktól való elhatárolásáról (*állítólag, mintha*) stb. adnak számot.

Hogyan működnek a metainformációs nyelvi elemek? Úgy, hogy az információ-átadás folyamatát időről időre megszakítják, kisebb-nagyobb darabokra, 'láncszemekre' tördelik, az így keletkezett üzenetrészeket, hírtöredékeket, szövegszekvenciákat először értelmezik, pontosítják, megmagyarázzák, majd egy magasabb síkon összekötik, láncszerűvé teszik. Így jön létre az egységes ([alap]információs és **metainformációs** szintből vagy mezőből álló) *szöveg*. Vizsgáljuk meg a következő példát: – *Ugye, érted, amit mondok?* – Ennek a párbeszédben megjelenő 'metainformációs' kérdésnek a funkciója (jelentése és kommunikációs célja) a következő: mielőtt folytatnám a mondanivalóm közlését, mint információközlő fél szeretnék meggyőződni arról, hogy amit magyarázok, mondok neked, te nehézség és akadály nélkül be tudod-e építeni az ismeretrendszeredbe, az „információtárolódba”, vagy már korábban beépítetted, tudtad azt, te-

hát folytathatom a beszédet. Mind az *ért, mond, beszél, közöl, informál, kommunikál, üzen, ír, olvas, értelmez, pontosít, magyaráz, tud* stb. igék, valamint az *ugye?* (jelentése: úgy van-e?) operátor a nyelvi kód metainformációs elemei, s így a nyelv metainformációs szintjéhez tartoznak (Lévai 2006).

A továbbiakban a metainformációs struktúrák közül elsősorban az igékkel foglalkozunk. A metainformációs igék kifejezhetnek értékelő modalitást, irányíthatják a figyelmet, a viselkedést és segítségükkel ellenőrizhetjük, hogy a vevőhöz eljutott-e az adó által közvetített információ. Mindezek alapján megkülönböztetünk *modalitást kifejező*, valamint *irányító- és kontroll-információt közvetítő* metainformációs igéket.

A *Biztos vagyok benne, hogy... / Tudom, hogy... / Azt hiszem, hogy...* modalitást kifejező metainformáció az információt egy külső modális keretbe helyezi. Az *Azt hiszem, hogy a beteg állapota rosszabbra fordult* szerkezetben a metainformáció a főmondatban, az információ a mellékmondatban található. A metainformáció vonatkozhat arra, hogy a beszélő meg van győződve a tényállás igaz voltáról (*Biztos vagyok benne, hogy...* stb), de azt is kifejezheti, hogy a beszélő nincs 100%-osan tudatában a tényállásnak, tehát nem biztos az információ igaz voltában.

Az olyan metainformációs elemek, mint például *Figyelj! Az a fontos, hogy...; Vigyázz! Ne felejtse el! Arra törekedj, hogy...; Ne mondd ki!* irányító információt fejeznek ki. Segítségükkel az adó az információ vevőjének viselkedését kívánja a megfelelő mederbe terelni, illetve figyelmét irányítani. A kontroll-információ kétirányú lehet: az adótól a vevőig és fordítva. Kontroll-információt fejeznek ki például az alábbi szerkezetek: *Érted? Hallod? Tudod-e, hogy...? Megértetted? Nem? Rendben van? Jól vagy? Hallasz engem?* Használatukkal az információ adója ellenőrzi, hogy a vevőhöz eljutott-e az információ. Az *Igen. Értem. Persze. Természetesen. Úgy van. Igazad van.* stb. szerkezetekkel a vevő nyújt visszacsatolást. Az információ megfelelő továbbítására és vételére az élet különböző szinterein, hivatalos és nem hivatalos beszédhelyzetekben egyaránt nagy szükség van. Elsőként azt mutatjuk be, hogy az iskolai nyelvhasználatban mennyire fontos a vizsgált nyelvi szerkezetek alkalmazása.

2. Metainformációs struktúrák szerepe az oktatásban

Egy korábbi tanulmányban azt hangsúlyoztuk, hogy az irányító és a kontroll-információ mennyire fontos az általános iskolás tanulókkal való foglalkozás során. Még napjainkban is sok olyan hátrányos helyzetű tanuló van, aki az iskola elkezdése előtt anyanyelvének egy egyszerűsített változatát, az úgynevezett *korlátozott kódot* sajátítja el. Ezek a tanulók grammatikailag egyszerű szerkezeteket, szintaktikai és lexikai szempontból egyaránt szegényes, rövid, gyakran befejezetlen mondatokat szerkesztenek, kevés igét, melléknevet és határozót, és mindössze néhány kötőszót használnak. Az anyanyelvet korlátozott mértékben birtokolják, és ez hátráltatja iskolai teljesítményüket, tehát a nyelvhasználat rétegtőltséggű esélyegyenlőtlenséget teremt (Kiss 2002). Ilyen körülmények között rendkívül fontos, hogy a pedagógus az átlagosnál gyakrabban használjon olyan metainformációs elemeket, amelyek a tanulók figyelmét irányítják (Pl. *Nézzetek ide. Szeretném föltenni az első kérdést. Most jól figyelj! Várjál! Ki ne mond! Figyelj ide! stb.*), illetve amelyek segítik az új ismeretek feldolgozását (pl. *Mi ez? Nehogy azt a sváb szót mondd! Tessék! Mi a neve? Mit nem vett észre ez a buta cirmos? ...Ezt meghallotta a stb.*) a teljesítményükre vonatkozóan visszacsatolást nyújtanak (*Hallod, Laci? Úgy van! Nem? Ez az! Jól válaszoltál. Jól van. stb.*) Terjedelmi korlátok miatt a teljes dialógust nem tudjuk bemutatni. Az elemzésből az alábbiakat tartjuk fontosnak kiemelni: Az iskolában a tanulók a látás, a hallás és a tapasztalás útján dolgozzák fel az új információt. Ezért feltétlenül szükségesnek tartjuk, hogy a pedagógus az óravezetés során a látási és a hallási receptorra, a figyelem összpontosítására, valamint az információ feldolgozására adjon instrukciót a tanulóknak, majd ellenőrizze, vajon megértették-e az információt, emlékeznek-e a korábban ismertetett tényekre. Amennyiben a pedagógus csak az alapinformációt biztosítja, a tanulókhöz a párbeszédnek csupán a foszlányai jutnak el. Az óra személytelen, egyhangú és unalmas lesz, a tanulók nem fognak figyelni, és tanulni sem.

A metainformációs struktúrák tudatos használata nemcsak a korlátozott kódról a kidolgozott kódra való áttérést könnyíti meg, hanem óra elején elősegíti a „beállítódást” is. Ezzel kapcsolatban Bańcerowski könyvében az alábbiakat olvashatjuk: Ahhoz, hogy a vevő információhoz jus-

son, bizonyos beállítódásra van szüksége, „amely főként a befogadandó információ fajtájától és a csatornában fellépő zajnak a fajtájától függ” (Bańcerowski 2002: 8). Bármilyen órán rendkívül fontos, hogy a tanulók felkészüljenek az új ismeretek, azaz a soron következő információ befogadására. A *látás* és a *hallás* szemantikai mezőjébe tartozó igék elősegítik, hogy a tanuló beállítsa magát az információ befogadására, és kiválassza azt a csatornát, amelyen az információt kapni fogja. Amikor a tanár ilyen utasításokat ad: *Nyissátok ki a könyveteket! Nézzétek meg ezt a képet! Mindenki nézzen a táblára! Figyeljetek rám!*—a tanulók tudják, hogy az információ a vizuális csatornán fog érkezni. Amikor pedig ezt hallják: *Figyeljetek! Hallgassátok meg a következő szöveget! Elmesélek nektek egy történetet.*—akkor tudják, hogy az információ az auditív csatornán keresztül fog érkezni. Természetesen vannak olyan órák is, bár ezek ritkábbak, ahol a szaglásra, tapintásra, ízlelésre vonatkozó utasítást is kapnak a tanulók.

Megállapíthatjuk tehát, hogy az oktatás során azért fontos a metainformációs szerkezetek tudatos használata, mert nyelvünknek ezen elemei az óra elején felkeltik a tanulók érdeklődését az új információ iránt, felkészítik őket az információ befogadására és feldolgozására, hatékonyabbá teszi a kommunikációt, gondolatokat mozgatnak meg, irányítják a tanulók figyelmét, értékelő és kontroll-információt szolgáltatnak. A metainformáció megszakítja az információ kusza tömegét, ennek következtében a tanulók sokkal jobban tudják figyelmüket összpontosítani, könnyebben képesek tudatukba beépíteni az új ismereteket. Az iskolai munkát, amelynek alapvető feladata az információtovábbítás, a metainformációs struktúrák tudatos használata hatékonyabbá és élvezetesebbé teszi, a tanulókat pedig jobb teljesítményhez, így sikerélményhez juttatja.

A továbbiakban pedig azt kísérjük figyelemmel, hogy milyen szerepük van a metainformációs igéknek az életnek egy egészen más területén, az idegenforgalmi kommunikációban.

3. Metainformációs struktúrák szerepe az idegenforgalomban

Az adó és a vevő közötti kapcsolatteremtésnek, az információ továbbításának, befogadásának és feldolgozásának különösen fontos szerepe van az idegenforgalmi szituációkban. Mint ahogyan a neve is sugallja, ezekben a közlési helyzetekben az információcsere idegenek között zajlik. Ilyenkor a hatékony kommunikáció megteremtésének legfontosabb feltétele az, hogy a kommunikációs partnerek között összhang legyen. Ennek megteremtésében és az ügyfél figyelmének felkeltésében van rendkívül fontos szerepe a metainformációs igéknek, hiszen az emberek különböző, érzékeléssel kapcsolatos csatornákat (látás, hallás, érzés, szaglás, ízlelés) használnak fel az információ befogadása során. Egy szálláshely leírása például úgy lehet igazán hatásos, ha a bemutatás során az adó minél több érzékszervi csatornát felhasznál. Pl. *Az épület szemet gyönyörködtető. Káprázatos kilátás nyílik a tengerre és a hegyekre. A teraszról hallani lehet a víz csobogását. A közeli piacon beszerezhetők a helyi specialitások, és a vásárlók megkóstolhatják a mézédés trópusi gyümölcsöket is.*

Idegenforgalmi szituációkban készült hangfelvételek és nyomtatott szóróanyag tanulmányozása során megállapíthatjuk, hogy az információs csatornára és az információ befogadásának körülményeire utaló metainformációs igék közül elsősorban a vizuális információszerzésre utaló igék gyakoriak. Ez egyrészt azért nem meglepő, mert az emberek döntő többsége vizuális típus, tehát a látás útján szerzett információ alapján memorizál, másrészt pedig azért, mert a turizmusból való részvétel egyik oka, hogy az utasok látnivalókkal, nevezetességekkel akarnak megismerkedni. Gyenge Olga szakdolgozatában empirikus adatok alapján azt emeli ki, hogy idegenvezetés során leggyakrabban a *lát, néz, megnéz, megtekint, letekint, látszik, tárul elé, látványt nyújt, körbenéz, megszemlél, megpillant, bepillant, megfigyel, figyelemmel kísér, felvillan* igékkel találkozunk, de előfordulnak a felsorolt igék választékosabb szinonimái is, mint pl. az *elkápráztat, megcsodál, lenyűgöz, gyönyörködtet, ámulatba ejt* stb. Ezen utóbbi igék a hétköznapi nyelvhasználatban ritkábban fordulnak elő, mint például a *lát, néz, látszik* igék, ugyanakkor a vizuális információ befogadásán kívül többlet információt is tartalmaznak, valamilyen pozitív él-

ményre is utalnak. Amikor ezeket az igéket halljuk vagy olvassuk, valami szépet, csodálatosat, egyedít, szokatlant képzelünk magunk elé. Pl. *Az erdő magányát tiszteletben tartók **bepillanthatnak*** a természet titkaiba (Aktív turizmus 2004:1). A *bepillant* ige rövidebb ideig tartó cselekvést fejez ki, mint a *néz* vagy *megnéz* ige. A *Barokk stílusú épületek **kápráztatják el*** a látogatókat vagy a *Délután a város művészeti és történelmi nevezetességeit **csodálhatjuk meg*** mondatok igéi a vizuális információ-szerzésen kívül arra utalnak, hogy az említett látnivalók különös hatást váltanak ki, ezáltal nem mindennapi élményt nyújtanak a látogatóknak.

Az auditív információ befogadására szolgáló *hall*, *hallgat*, *emleget* igékkel ritkábban találkozunk idegenforgalmi szituációkban, mint a látás szemantikai mezőjébe tartozó igékkel. Például a *Hallgassa meg a Big Ben harangját* (Vista 2005: 14) szerkezetben az ige vokatív funkciót tölt be, felhívással fordul a befogadóhoz, hogy koncentráljon, figyelmét az auditív információra összpontosítsa.

A gusztatív információ befogadására vonatkozó *ízlel*, *megízlel*, *kóstol*, *megkóstol*, *végigkóstol*, *kóstoltat*, *fogyaszt* igék különböző formái viszonylag gyakran szerepelnek prospektusokban és szórólapokon. Ez annak tulajdonítható, hogy a vendéglátás keretein belül fontos szerepet kapnak a helyi specialitások, amelyet a vendégek megkóstolhatnak, kipróbálhatnak. A prospektusok feladata, hogy felhívja az érdeklődők figyelmét az egyes területeken vagy településeken kapható jellegzetes ételekre és italokra. Pl. ... *kóstoljanak különleges ételeket...* (Vista 2005: 28) ... *megízlelhetjük Eger és környéke legjellegzetesebb borait* (Aktív turizmus 2004: 4).

A tapintással és szaglással történő információ befogadására viszonylag kevés ige utal a vizsgált szövegekben, ezek közül a fontosabbak a következők: ... *illatáradatot **szippanthatunk** magunkba* ... (Nemzeti parkok 12), ... *még **érezni** a füst illatát* ... (Nemzeti parkok 18), ... ***végigsimíthatunk** a tölgy kérgén...* (Nemzeti parkok 12).

A bemutatott igéken kívül az idegenforgalmi kommunikációban gyakoriak még az információtovábbítás módjára, az információ formájára és tartalmára, valamint az információ feldolgozására és funkciójára utaló metainformációs igék is. Az információt megszakító metainformációs

elemek hozzájárulnak a pozitív benyomás kialakításához és fokozásához, ezáltal közvetlenül vagy közvetve az idegenforgalom fellendítéséhez is.

Összegzés

Jelen tanulmány egy új kutatási terület, a metainformációs kutatások tárgyköréből kísérelt meg bizonyos, a nyelvhasználatban rejlő lehetőségeket bemutatni. Úgy tűnik, hogy bár az oktatás és az idegenforgalom két, egymástól teljesen független kommunikációs szintéren és szituációban zajlik, mégis vannak azonos vonásai. Mindkét szituációban rendkívül fontos a figyelem, az érdeklődés felkeltése, az információ továbbítása és feldolgozása. A magnetofon felvételek és írott szövegek elemzésével azt a célt kívánjuk elérni, hogy a nyelv metainformációs elemeivel kapcsolatos ismereteket rendszerezzük, majd azok birtokában a nyelvhasználatot befolyásoljuk és a kommunikáció hatékonyságát fokozzuk.

Szakirodalom

- Ajtonyi Angéla – Simigné Fenyő Sarolta 2004. Az irányító és a kontroll-információ szerepe az oktatásban. In: Lévai Béla (szerk.) *Alapinformáció és metainformáció*. Debrecen: Debreceni Egyetem Szlavisztikai Intézet. 168-175.
- Bañcerowski, Janusz 2000. *A nyelv és a nyelvi kommunikáció alapkérdései*. Budapest: ELTE Szláv és Balti Filológiai Intézet, Lengyel Filológiai Tanszék.
- Gyenge Olga 2006. *Metainformációs struktúrák szerepe az idegenforgalmi kommunikációban*. Szakdolgozat. Miskolci Egyetem, Alkalmazott Nyelvészeti Tanszék.
- Kiss Jenő, 2002. *Társadalom és nyelvhasználat*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Lévai Béla 2006. *Metainformáció a szövegben*. Debrecen: Debreceni Egyetem Szlavisztikai Intézet. Megjelenés alatt.

Források

Magyar Turizmus Rt. 2004. *Nemzeti parkok*.

Magyar Turizmus Rt. Észak-Magyarországi Regionális Marketing Igazgatósága 2004. *Aktív turizmus, Észak-Magyarország*
Vista 2005. 2005/2006 tél.

Summary

The sequence of information and meta-information in communication

Linguistic communication consists of information and meta-information, the former describing the state of affairs in the surrounding world as transmitted by the sender, and the latter conveying ideas about the information itself. Meta-information refers to the ideas existing in the mind of the speaker. Meta-information is most frequently expressed by verbs and operators. After introducing the notion of meta-information, the study emphasizes the importance of meta-informational elements in different fields of human communication.

Kis nyelvek az Európai Unióban

Az Európai Unió 450 millió különböző etnikai, kulturális és nyelvi közösségben élő embert számlál; 25 tagállamának 20 hivatalos nyelve van, ugyanakkor a területén 60 egyéb, őshonos vagy nem őshonos nyelvet beszélnek (Eurobarométer, 2006. február 21).

Valamennyi tagállam nyelve hivatalos nyelv, melyek a következők: angol, cseh, dán, észt, finn, francia, görög, holland, lengyel, lett, litván, magyar, máltai, német, olasz, portugál, spanyol, svéd, szlovák és szlovén. 2007 január 1-én válik hivatalossá az ír nyelv 21.-ként. Bulgária és Románia csatlakozását követően az Unió 23 hivatalos nyelven fog működni. Tehát az Európai Unió igazi többnyelvű intézmény, amely kulturális és nyelvi sokszínűségével egységes közösség eszményét hirdeti. Nyelvpolitikájának középpontjában a többnyelvű információs társadalom megteremtése áll. Célja a közös európai kulturális gyökerek tudatosítása, a különböző nyelvű és kultúrájú népek közötti együttműködéssel a nyelvi különbséget magában foglaló európai identitás megőrzése és megerősítése.

A nyelvi pluralitás kulcsfontosságú az EU-ban. Jelenti egyrészt azt, hogy egy bizonyos (földrajzi) területen több nyelvet beszélnek (pl. Svájc, Luxembourg), másrészt az ember, az egyén azon képességét, hogy több nyelven kommunikál. Mindkét értelmezés fontos sajátossága Európának.

A többnyelvűségről szóló politikának három fő célkitűzése van:

- a nyelvtanulás ösztönzése a nemzetek közötti kölcsönös megértés érdekében;
- az egészséges, többnyelvű gazdaság elősegítése;
- az EU valamennyi polgára számára saját nyelvén hozzáférhetővé tenni az Európai Unió jogszabályait, eljárásait, és az Unióval kapcsolatos információkat.

Az utóbbi években az Európai Unió fontos lépéseket tett a többnyelvűség megteremtése érdekében. A 2000-ben elfogadott Alapjogi Chartájának 22. cikke kimondta, hogy az Unió tiszteletben tartja a nyelvi sokféleséget. 2001-ben megszervezte „A nyelvek európai éve” című rendezvénysorozatot. 2002 márciusában Barcelonában a Bizottság és a Tanács közösen határozta meg azt a célt, hogy minden európai legalább két másik EU-nyelven tanuljon saját anyanyelve mellett, az Európán belüli kommunikáció javítása érdekében (Európai Tükör, XI/4).

2003-ban az EU Bizottság cselekvési tervet tett közzé „A nyelvtanulás és a nyelvi sokszínűség ösztönzése” címmel. Ebben három területre helyezte a fő hangsúlyt; törekedni kell arra, hogy

- a nyelvtanulás előnyeiből minden uniós polgár részesüljön;
- a nyelvtanítás minősége javuljon;
- a nyelvek szempontjából kedvezőbb környezet alakuljon ki.

45 különböző tevékenységet indított útjára annak érdekében, hogy fokozza a nemzeti, a regionális és a helyi hatóságok együttműködési készségét a nyelvtanulás és a nyelvi sokszínűség előmozdítása érdekében. Évente mintegy 30 millió eurót költ az Unió e célok megvalósítására, mindenekelőtt a Socrates- és a Leonardo da Vinci-programok keretében (Európai Tükör, XI/4).

2005-ben fogadta el az Európai Bizottság az „Új keret-stratégia a többnyelvűségért” elnevezésű közleményt, melynek célja a kölcsönös megértés elősegítése a sokszínű Európában. A közlemény mottója egy szlovák mondás, miszerint: „Ahány nyelven beszélsz, annyi ember vagy”. Azt hihetnék, hogy a 20 hivatalos és munkanyelv nagy pluszterheket ró az uniós adminisztrációra. Szerencsére nem így van. Minden európai uniós állampolgárnak mindössze évi 2 eurójába kerül az, hogy 20 különböző nyelven, de mindenki a saját anyanyelvén szólhasson az EU-hoz, olvashassa a hivatalos dokumentumokat és fordulhasson az Európai Bírósághoz vagy bármely más hivatalos szervhez. (2003 jan. 30. EUvonal/Brunxinfo)

A szabályozás értelmében az Unió 25 tagállamának 20 nyelve hivatalos és munkanyelv. E két fogalomnak nincs pontos definíciója. „Hivatalos nyelven a gyakorlatban azt a nyelvet értjük, amelyet a jogi érintkezésben kifelé, a kívülág felé irányuló kommunikációban használunk. Ezekben a nyelveken jelennek meg a különböző dokumentumok, közlemények, pályázati kiírások, stb. A munkanyelv a hivatalos üléseken kívüli, az előkészítés során, a belső megbeszéléseken, illetve az EU-tisztviselők napi munkájában használatos nyelv”. (Szabari 1998:45-46)

Annak ellenére, hogy a 20 nyelv azonos státusszal bír, egyenrangú, illetve egyenjogú hivatalos és munkanyelvnek számít, a valóságban egyes nyelvek egyenrangúbbak másoknál, azaz nyelvi hierarchia figyelhető meg. Vannak úgynevezett első számú munkanyelvek, mint az angol, a francia és a német. Az Európai Bizottság szeretné elkerülni, hogy bábeli zűrzavar uralkodjon el az intézményekben, ezért a mindennapi gyakorlatban néhány nagyobb nyelvre korlátozódik az EU többnyelvűsége. Az Európai Bizottság belső munkanyelve az angol, a német és a francia. A bizottság munkacsoportjaiban az angol és a francia az általános, azonban igény szerint más nyelvekre is lefordítják a dokumentumokat.

Az EU tagállamaiban a német nyelv a leginkább elterjedt; 90 millióan tartják anyanyelvüknek. Első idegen nyelvként az angol vezet, ezt a francia követi, harmadik a német. Míg kezdetben a francia volt a leghasználatosabb, ún. domináns nyelv az Európai Bizottságban és a különböző intézményekben, mostanra a francia visszaszorult, az angol vette át a szerepét.

2005 májusában egy varsói nemzetközi konferencián nyelvészek fejtették ki véleményüket az Unió nyelvi sokszínűségével kapcsolatban. Claude Hagège francia nyelvész, a Collège de France professzora szerint az Európai Bizottságban a jelenlegi germán-latin hármas (angol, német, francia) mellé fel kellene venni egy szláv munkanyelvet is, és ez lehetne a lengyel. Egy lengyel származású európai parlamenti képviselő rögtön elvetette ezt a gondolatot, mert úgy véli, hogy a többi szláv ország nem fogadná el a lengyel kivételezett helyzetét. (EUvonal)

François Grin svájci közgazdász-nyelvész szerint, a jelenlegi rendszer nagyon igazságtalan, mert a tagállamok többségét arra kényszerítik, hogy

versenyképességük megőrzése érdekében jelentős összegeket fektessenek az angol, a francia vagy a német nyelv tanításába. A genfi egyetem tanára arra is rámutatott, hogy az alapfokú, nélkülözhetetlen angoltudás általánossá válásával és leértékelődésével mind több ember tanul meg egy-kettőnél több nyelvet. „Az Egyesült Királyságban az idegen nyelven nem beszélő britek gyakran egy több nyelven beszélő másik tagállamból érkező munkavállaló miatt mondhatnak búcsút állásuknak.” (EUvonal)

A 2004-es bővítéssel, a germán (német, angol, dán, holland, svéd), a latin (francia, olasz, spanyol, portugál) és a görög nyelv mellett megjelent a szláv (lengyel, szlovák, szlovén, cseh) és a balti (lett, litván) nyelvek családja is. A finnek urali nyelvtársra találtak a magyar és az észti nyelvben. A máltai maradt az egyedüli nyelv, amely egyik nagy történelmi vonulathoz sem kötődik.

Milyen sors vár az Európai Unióban a nem domináns, nem széles körben használt, ugyanakkor hivatalos és munkanyelvnek számító kis nyelvekre, mint pl. a magyar, a szlovák, a cseh, a litván, a máltai, stb.? Fennmaradnak-e ezek a nyelvek, és milyen eséllyel indulhatnak az ún. „nyelvi versenyben”, amely jelenleg az aktív kiszorítódiról szól (Szépe, 2001:211); tulajdonképpen nem a nyelvek szorítják ki egymást, hanem a mögöttük álló gazdasági és politikai erők, illetve kulturális megszokások. Világszerte, így Európában is az angol nyelv dominanciája figyelhető meg. Az angol nyelv nálunk is átvette azt a szerepet, amelyet valamikor a magyar történelemben a latin és a német játszott. Az angol hatás leginkább a szaknyelvek területén figyelhető meg.

A magyarországi nyelvészeket komolyan foglalkoztatja a magyar nyelv jövője az Európai Unióban. Ami a nemzetközi kommunikációt illeti, természetesen olyan nyelvet, nyelveket kell használnunk, amely(ek) az adott helyen és időben megfelel(nek) a kommunikáció igényeinek. A belső nyelvi piacon a magyar nyelvközösség tagjainak minden szinten és szintéren az anyanyelvüket célszerű használni a nyelvi kommunikáció valamennyi területén: a mindennapi, a közéleti-szakmai és a publicisztikai-szépirodalmi szinten egyaránt. A magyar nyelv versenyképességének fenntartása csak akkor lehetséges, ha töretlenül folytatódik az anyanyelvű

tudományművelés, az anyanyelvű tudományos képzés és az anyanyelvű tudományos ismeretterjesztés (Kiss J.: EUvonal)

Az EU-hoz való csatlakozás egyik következménye a nagy mennyiségű fordítás, ami nem valósulhat meg új fogalmak, lexikai és frazeológiai, szak- és köznyelvi neologizmusok elsajátítása nélkül. Szépe (2001: 205, 210) szerint szükség van az „európai szemantikai háló” kiépítésére, vagyis „a fordítás révén érvényesülő európai szabványosításra”, ami nagy hatást gyakorol a magyar nyelvre is. Napjainkban már magyar euroadminisztrációs nyelvről, magyar euronyelvről, euromagyarról lehet olvasni, melynek főbb jellegzetességei a következők: idegen szavak és szóalkotással keletkezett szavak nagy száma, mozaikszavak és betűszók terjedése, tükröfordításos szószerkezetek, anglicizmusok. (Kiss J., Magyar Nyelvőr, 129/1)

A fordításokban nagy jelentőséggel bírnak a nyelvi szempontok, csak olyan fordítóknak lehet bízni, aki alapos szakmai és nyelvi (anyanyelvi és idegen nyelvi) ismeretekkel és képzettséggel rendelkezik. Fontos, hogy a nem nagy nemzetközi nyelveket beszélő emberekben tudatosuljon az, hogy az anyanyelv kizárólagos hordozója olyan sajátos funkcióknak mint az elsődleges nyelvi szocializáció, a környezet mentális birtokba-vétele, egy szűkebb közösséghez tartozás megélése, stb. Általában a kis nyelvet beszélők nagyobb arányban ismernek idegen nyelveket, mint a nagy nyelvi kultúrák képviselői. A kis nyelvek a folyamatos modernizálás, megújulás útján lesznek képesek a kommunikáció valamennyi területén megfelelni az igényeknek.

A kis nyelvek közül a holland az egyik legnépszerűbb nyelv Európában és a világban. Ez azért is meglepő, mert maguk a hollandok nem tartják valami nagyra saját nyelvüket. Ma 44 ország 230 egyetemén választhatják a diákok ezt a nyelvet, a tanárok száma pedig megduplázódott. (2003 euro.hu)

A 2007-ben hivatalossá váló ír nyelvvel kapcsolatban Dublin azt kérte, hogy a máltaihoz hasonló elbírálás alá essen, azaz csak a tanácsai és a parlamenti határozatokat fordítsák le, az Európai Bíróság ítéleteit ne. Miniszteri szinten biztosítanak ír tolmácsot, a Tanács munkacsoportjaiban és az Európai Parlament bizottságai esetében erre nem kerülne sor. Az írek

tiszteletben tartják a szakfordító-szolgálat túlterheltségét. (2004. EUvo-
nal)

Felhasznált szakirodalom

Kiss Jenő: A magyar nyelv és az Európai Unió. in: Magyar Nyelvőr, 129 évf.
1 szám. 2005 január-március.

Szabari Krisztina: Az Európai Unió és a nyelvek. in: Nyelvpolitika. Szerk. G.
Molnár Barbara. Veszprém, 1998.

Szalóki Katalin: Bábel tornya – hány nyelven beszélnek az európaiak? in:
Európai Tükör, XI/4. 2006 április.

Szépe György: Nyelvpolitika: múlt és jövő. Iskolakultúra. Pécs, 2001.

Résumé

« L'Européen vit en plurilinguisme. Il devra élever ses fils et ses filles dans la diversité des langues, et non dans l'unité. Tel est à la fois, pour l'Europe, l'appel du passé et celui de l'avenir. » Claude Hagège in « Le souffle de la langue ».

L'Union Européenne compte 25 États-membres dont les 20 langues sont reconnues, en théorie sur un pied d'égalité, officielles. Cela veut dire que tout citoyen européen a le droit fondamental de s'adresser aux institutions européennes dans sa langue nationale et de recevoir une réponse de celles-ci dans la même langue qu'il a utilisée pour sa demande (à condition qu'il s'agisse d'une langue officielle de l'Union). L'anglais international sert de langue véhiculaire, mais l'intercompréhension entre Européens ne peut se limiter à une seule langue. Chaque langue est porteuse d'une culture, d'une vision du monde, par conséquent l'Europe doit encourager la diversité culturelle et linguistique de ses États-membres. Grâce à la politique du multilinguisme, à côté des langues dites dominantes (l'anglais, le français, l'allemand), les petites langues (le hongrois, le slovaque, le maltais, etc.) aussi auront la chance de survivre et de continuer à porter leur culture faisant partie du patrimoine européen.

A PR mint totális kommunikáció

Bevezetés

A XX. század nyolcvanas éveitől kezdve egyre inkább felerősödik a társadalom környezet és egészségtudatossága, válaszul a gazdasági tevékenységek olyan mértékű kiteljesedésének, amelynek mellékhatásaként egyre romlik a környezet állapota, a termékekben megjelenő adalékanyagok pedig már-már veszélyeztetik a biológiai létet. Nem csoda, ha egy új eljárás, vagy termék megjelenése nem vált ki automatikusan pozitív érzelmeket, sőt, gyanakvás kíséri annak elfogadtatását.

Ez az általános helyzet azt igényli, hogy a terméket, annak tulajdonságait minél szélesebb körben ismertessük meg majdani felhasználóival. Ennek általános módja a *marketingnek*, a „piac tudományának” alkalmazása (árubemutatók, vásárok, kóstolók, reklám stb.). „A jó bornak is kell a cégér!” – tartja a közmondás, azaz nem elég egy terméknek jónak lenni, ezt meggyőzően kommunikálni is kell a környezettel.

A környezet és egészségtudatosság fokozódása azonban nem csak a termék eladhatóságára van hatással, hanem lényeges a terméket előállító szervezetnek környezethez és egészséghez való viszonyulása. Ezt a körülményt is kommunikálni kell a környezettel. A szervezetet is „el kell tudni adni”, azaz a „jó borásznak is kell a cégér”.

A szervezeteknek, vállalatoknak azt a tevékenységét, amely arra irányul, hogy teljes körűen informálja külső és belső környezetét, megértést, támogatást remélve ezen keresztül, Public Relations-nek (Közkapcsolatoknak) nevezi a szakirodalom. A PR tevékenység révén hírnevet, bizalmat kívánunk szerezni, amely segíti a szervezet elfogadtatását, hosszútávú fennmaradását, esetleg piaci pozícióinak megerősítését. A kommunikáció ennek révén gazdasági relevanciával is bír.

A PR eszközzrendszere a totális kommunikáció, amely különféle formákban ölt testet: tájékoztatók, rendezvények, írott- és elektronikus sajtó stb.

PR a gyakorlatban

A PR a kommunikáció eszköze, de nem mindegy, hogyan alkalmazzuk ezt az eszköztárat. A kommunikáció elméletében használatos fogalmak szerint nem elég az információt adó és vevő vonatkozásában a közös kódrendszer megléte,

és még ha az információs csatorna adott, mégis zavar támadhat a kommunikációban, ha az információt vevő másként viszonyul az információ tartalmához, mint ahogy azt az információt adó elképzelte. Fontos a kommunikáció visszacsatolási (nyugtázási) fázisa is az információ értelmezésében, de különösen „szenzitív“ téma esetén az információt adóknak már előzőleg tájékozódniuk kell a partner (vevő), vagy célcsoport „viszonyulásáról“ a témát illetően. A PR kommunikációra vonatkozóan még inkább igaz a fenti megállapítás, hiszen megértést, együttműködést, bizalmat, hírnevet szeretnénk szerezni.

A továbbiakban két esettanulmány bemutatásán keresztül szeretnénk igazolni a fenti tételt, egy negatívan és egy pozitívan végződött példa kapcsán.

Esettanulmány I. : A kudarc és okai

A budapesti agglomeráció egyik településszövetsége közös kommunális hulladékártoló megépítésére pályázott jelentős, mintegy 90%-os pénzügyi támogatási lehetőséggel. Az egyik község határában tervezték felépíteni a közös hulladékkezelőt, és nagyon helyesen, az adott községben szavazásra bocsátották a létesítmény ügyét. Előtte falugyűlést tartottak, amelyen a hulladékkezelő tervező mérnöke részletesen bemutatta az építendő objektumot. A szavazáskor – az önkormányzati vezetők nagy megdöbbenésére – a falu lakóinak többsége nemmel voksolt a létesítmény megvalósítására. Nem baj – gondolhatjuk – hiszen a demokratizmus eredményezhet ilyen választ is. Talán, a szomszéd község befogadója lesz a közös lé-

tesítménynek. Ott is szavazásra bocsátották a kérdést, de ők is elutasítóan szavaztak. Ugyanez a többi társközség esetében is megismétlődött, s már-már úgy tűnt, hogy a hulladékkezelés ügye - mindenféle kedvező paraméter és kedvező finansziális feltételei ellenére - kudarcot vall, de végül a településszövetség határában levő kisváros a hulladékkezelő projektet befogadta. A történet végül is happy-enddel végződött.

De érdemes megvizsgálni a korábbi kudarcok okait. Miért történhetett meg, hogy egy fontos és megoldandó probléma, amelyre a „megfelelő válasz“ is rendelkezésre állt, mégsem oldódott meg?

A hibát a kommunikációban, pontosabban a nem megfelelő módjában kell keresni. Pedig úgy tűnik, a településszövetség vezetői minden szempontból helyesen jártak el. Felkaroltak egy fontos problémát, a megoldáshoz pénzügyi forrást is találtak, tájékoztatták a lakosságot a készülő beruházásról, így a „népszavazás“ már csak formális ügynek tűnt.

A hiba alapvetően a „tájékoztatásban“ történt. Először is mindössze egy alkalommal hívtak össze falugyűlést, azt is egy munkanap délelőttjére, ahol viszonylag kevesen vehettek részt, többnyire az idősebb korosztály tagjai. A tájékoztatót a hulladékkezelőt tervező főmérnökre bízta, aki nagyon akkurátusan ecsetelte a hulladékkezelés szakmailag is legmegfelelőbb technológiáját. Működtetési paraméterek, köbméter adatok, szabványokra hivatkozások számadatai, paragrafusai „összességüként“ mutatta be a megvalósítandó projektet. Megemlítette ugyan, hogy nem kell tartani káros mellékhatásoktól, sőt hivatkozott arra is, hogy a beruházás néhány tucat embernek munkát is fog biztosítani, azonban az érvézés nem volt elég meggyőző.

Pontosabban, a hallgatóság (célcsoport) elvárásainak, a problémához való viszonyulásának nem felelt meg ez a hozzáállás. A hulladékkezelő „technokrata jellegű“ bemutatása egy szakmai kör számára megfelelő lett volna, de most egy olyan közönséggel szemben áll ki, akik a hulladékkezeléssel kapcsolatos ismeretanyaguk (ismerethiányuk) alapján úgy vélekedtek, hogy a több községből ide szállított szemét majd „elönti“ őket, hogy a naponta falujukon átdübörgő szemétszállító teherautók majd tönkre teszik útjaikat, megrepesztik házaik falait, növelik a balesetveszélyt,

búzzel, porral szennyezik a levegőt. Leértékelődnek ingatlanjaik, betegségek lépnek fel, stb.

Ezeket a kérdéseket kellett volna elsősorban számba venni, ezekre válaszul kellett volna érvrendszert „felépíteni“, sőt, akciótervet kidolgozni, miként lehet „több oldalról“ is kommunikálni a hulladékkezelő fontosságát. Ebbe még az is belefért volna, hogy egy már megvalósított telephelyet meglátogatnak a „kétkedők“.

A tájékoztatás milyensége és elégtelensége okozta tehát a kudarcot. Ha az ismertetés jól felépített prezentáció formájában került volna megtartásra, amelyben nem csak a retorika (szónoki beszéd) érvelő rendszerét vesszük számításba, hanem empátiával viszonyulunk (szociálpszichológiai elemek) a hallgatósághoz, bizonyára a „voksolás az igen mellett“ történt volna.

Esettanulmány II.: A sikeres kommunikáció

Egy nagyváros külső kerületében működő cementgyár energia-racionalizálás címén pályázatot nyújtott be a gazdasági minisztériumhoz az elhasznált gumiabroncsok elégetésével nyerhető energia hasznosítására, a cementgyártáshoz felhasznált földgáz részbeni kiváltására. Néhány hónapos laboratóriumi kísérletek eredményeként, nagyüzemi méretekben is alkalmasnak találva az új technológiát, a gyár vezetése az új technológia bevezetése mellett döntött.

A bevezetés előtt azonban a cementgyár PR menedzsmentje akciótervet állított össze a környékbeli lakosság minél teljesebb körű informálására, amelynek megvalósításaként lakossági fórumokat, gyárlátogatásokat szerveztek, az írott és elektronikus médiában újságcikkek és kerekasztal-beszélgetések keretében tájékoztatták a közvéleményt az új technológia nagyszerűségéről, és megbízhatóságáról: nem csak hogy eltűnik az egyébként környezetszennyező hulladék, de még energia is nyerhető belőle anélkül, hogy számottevő légszennyeződés következne be. Igaz, ehhez a technológiához nagyobb befektetésre van szükség, elsősorban a füstgázok „átmosása“ céljából, de ez a beruházás néhány éven belül megtérül, és a rendszernek csak pozitív hatásával számolhatunk.

Ilyen alapos előkészítés után került sor az „éles“ üzemmenet beindítására, amely mindenféle ellenállás nélkül meg is történt, s azóta már jelentős gazdasági eredményeket hozott.

Fontos megjegyezni, hogy ezzel a gyárnak a környezetével való „kapcsolattartása“ nem szűnt meg. A gyár azóta is rendszeresen informálja környezetét a technológia állapotáról. A PR tevékenység nem lehet „egyszeri“, folytonos megerősítésre van szükség.

Tanulságok

A két esettanulmány meggyőzően igazolja, hogy a „totális kommunikációnak“ milyen fontos szerepe van a szervezet - környezeti kapcsolatban. A jól megválasztott PR akcióterv, amely figyelembe veszi a környezeti sajátosságokat, a kommunikáció révén biztosan számíthat a sikerre. Míg a nem megfelelően kidolgozott PR program nem csak hogy nem lehet sikeres, de még árt is az adott ügynek, mivel még inkább növeli a „szakadékot“ a szervezet - környezet kapcsolatában.

A PR tehát a legkonkrétabb vonatkozásban alkalmazott nyelvészeti tevékenység, amelynek jelentős gazdasági vonatkozásival is számolni kell, vagy éppen gazdasági okokból nélkülözhetetlen tevékenységnek tekinthető.

Felhasznált szakirodalom

- Baráth Tamás: Tolmács a hídon SZIE Egyetemi Jegyzet, Gödöllő, 1998.
Szeles Péter: Public relations a gyakorlatban. Geomédia Kiadó Rt., Bp., 1999.
Neményiné dr. Gyimesi I.: Kommunikáció-elmélet. (szemelvénygyűjt.) Perfekt Gazdasági Tanácsadó Rt., Bp., 2004.
Deák Csaba: Kommunikáció és prezentáció Human Telex Consulting, Bp., 2005.

Summary

The impact of PR communication on economics

Organizations are responsible not only for producing items of excellent quality but they have to pay attention to marketing of the product as well. The study emphasizes the importance of PR communication in social and economic life and argues that the appropriate use of total communication might entail success in economic life. Students in colleges and universities have to acquire effective communication strategies by selecting vocabulary and linguistic structures most suitable for a given target audience.

Szerecz György

Beszédpótcselekvés

„Ős patkány terjeszt kórt miköztünk,
a meg nem gondolt gondolat...”

A XX. század második felének atlanti értelmisége, két, az összes korábinál pusztítóbb háború keserű tapasztalatával küszködve nekifogott, hogy létrehozzon egy minden korábban létezettnél jobb világot. Abból a közkeletű felismerésből következően, hogy az ember eszközhasználó lényként alakítja környezetét, figyelme az eszközökre, ezek közül is az elsődlegesre, a nyelvre irányult. A politikailag helyes (politically correct – PC)¹ nyelvhasználat célja egy olyan nyelv kialakítása, mely nélkülöz minden elemet, ami gyűlölethez, kirekesztéshez, agresszióhoz vezethet. Annak megítéléséhez, hogy valóban egy szabadabb, befogadóbb társadalomhoz és egy élhetőbb világhoz érkezünk-e általa, avagy egészen máshová tartunk, érdemes a folyamatot többféle lehetséges aspektusból megvizsgálni.

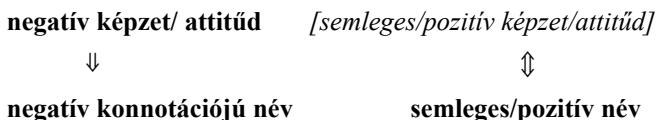
Nyelvészeti közelítésből a politikai korrektség elsősorban nyelvhasználaton belüli *szókészleti szelekciót* jelent; a nemkívánatos konnotációjú megnevezések és kifejezések kiselejtezését, illetve felváltásukat semlegesre. Az eszményi *cél* a közélet és a közfelfogás előítéletektől való megtisztítása a nyelv előítélet-mentesítése által. Egyfajta neologizmus, amely szakmai megalapozását vagy éppen motivációját a nyelv és gondolkodás összefüggését feltételező elméletekből meríti, elsősorban Wittgenstein felfogásából, a Sapir–Whorf hipotézisből, és felismerhető az Austin–Searle-féle beszédaktus elmélet közvetett hatása is. Alapötlete mindenkép-

¹ Az elnevezés ezen formája (a gyakoribb *politikailag korrekt* mellett) megjelenik a sajtóban. Az angol kifejezés fordítása nem a legszerencsésebb. Egyrészt magyarul elég körülményes, köszönhetően a -lag-os alaknak, másrészt az angol *politic* jelző személyre ill. viselkedésre vonatkoztatva jelent körültekintőt, megfontoltat, de ügyeset, ravaszt is. Így talán a korrekt jelzője a politikusan lehetne, amely magyarul is hordoz némi hasonló felhangot.

pen a nyelvi relativizmus egykor divatos, azonban igen kevésbé igazolható és így csak nagyon mérsékelt formájában elfogadható hipotéziséhez köthető.

Ha a nyelv és gondolkodás összefüggéséből kiindulva próbáljuk meg a politikailag helyes beszéd legegyszerűbb sémáját felvázolni, a következőt kapjuk:

1. ábra A PC alapsémája

Az első oszlop a kiinduló (és megváltoztatandó) helyzetet mutatja, a második pedig a változást: a negatív konnotációjú nevet semleges/pozitívrá cserélve feltételezzük, hogy az attitűd is hasonul hozzá. A vastag kiemelés a kísérleti tényeket jelzi, míg a dőlt szedés munkahipotézisnek tekinthető. A következtetési séma, melynek során eljutunk a kívánt attitűd-höz, szerkezetileg lényegében megegyezik egy alapvető szillogizmus, a modus ponens megfordításával.

2. ábra A modus ponens és megfordítása

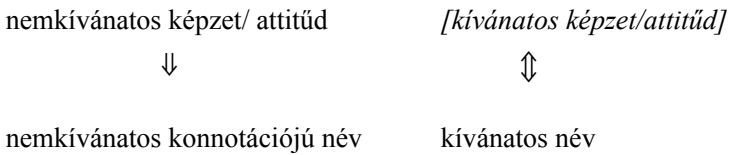
Erre az inverz szillogizmusra az jellemző, hogy, bár logikai értelemben érvénytelen, a hétköznapi életben az erre visszavezethető következtetéseink jó része mégis teljesen helytállónak tűnik. Az az okoskodás, hogy „*Tisztességes (ember) sosem bliccel a villamoson. Szabó úr sosem bliccel, tehát tisztességes.*” *elfogadható megállapításnak látszik.* Ha azonban kicsit változtatunk rajta: „*Tisztességes (ember) sosem bliccel a villamoson. A bérgyilkos sosem bliccel, tehát tisztességes.*”, akkor szinte azonnal gyanússá, mitőbb, elfogadhatatlanná válik az állítás. Holott a két példa logikailag izomorf: ugyanarra a sémára épül. Az eltérő értékelésünkben a

bérgyilkos fogalmának a tisztességgel összeegyeztethetetlen jelentése, és nem a szerkezet játszott szerepet, az ugyanis egyformán hibás. A fordított modus ponensszel – jobb híján – a tudományos gyakorlat is nemegyszer él. Ha pl. egy gyógyszer hatásos, a beteg meggyógyul. Ha tehát a *paciens* felépül, akkor a gyógyszer hatott. Vagy mégsem? A régiek mindenesetre, talán a megfordított séma megbízhatatlanságát érzékelve, óvatosan fogalmaztak: *medicus curat, natura sanat*. Vagy egy későbbi, cinikusabb változatban: a beteg a kezelés ellenére meggyógyult. A fentiek persze azt is mutatják, hogy egy séma (logikai) érvénytelensége nem vezet feltétlenül hibás eredményre a gyakorlatban, viszont a várakozásokat illetően óvatosságra int.

Azt, hogy a politikai korrektség a gyakorlatban mennyire bizonyul működőképesnek, maga a gyakorlat döntheti el. A hazai nyelvhasználatban a jelenség még kevésbé figyelhető meg, előfordulása jobbára a sajtóra és a szűken vett közéletre jellemző. A köznyelvben gyakorlatilag nem mutatható ki, problémaként is alig artikulálódik. Ezt támasztja alá az a tény, hogy a Magyar Értelmező Kéziszótár közelmúltban megjelent második kiadásában a politikailag helyes/korrekt kifejezés egyetlen szinonimája sem szerepel. (Éksz² 2003) A külföldi példák mellett, hogy résztvevő megfigyelés híján csupán másodkezü adatokkal szolgálhatnak, éppen az eredményesség szempontjából nem meggyőzőek. Ha a PC működőképességét illetve sikerességét akarjuk megjósolni, célszerű összevetni más, a mesterséges nyelvi változás körébe tartozó, rokon vonásokat mutató folyamattal. Ilyen kézenfekvő párhuzam lehet a totális rendszerekben használt beszédmód.

A diktatórikus kód alkalmazása a hatalom számára kellemetlen tények elkenődését ill. meghamisítását szolgálja. A Harmadik Birodalom katonai kudarcait palástolta az elhíresült *rugalmas elszakadás* kifejezéssel, melynek valódi jelentése *meghátrálás, visszavonulás, menekülés* volt. A létező szocializmus kései szakaszában az *áremelést árrendezésnek* keresztelték (névadták?) át.

3. ábra A diktatórikus kód alapsémája

A séma csak annyiban tér el a PC sémájától, hogy az eredeti és az elérendő állapot előjele csak egymáshoz képest határozható meg. (Ha a nemkívánatos = negatív, akkor a két folyamat sémája szerkezetileg egybeesik.) A két folyamat hasonlósága, néha egybemosódása nyugati szerzőknél is megfigyelhető. Ronald Wardhaugh ugyan *eufemizmusról* szól, de kritikus megfogalmazása egyértelműsíti, hogy a terminust mintegy összefoglaló névként alkalmazza: „Az eufemisztikus szavak és kifejezések lehetővé teszik, hogy kellemetlen dolgokról – például a halálról és a meghalásról, a munkanélküliségről és a bűnözésről – beszéljünk, és »semlegesítsük« a kellemetlenséget. (...) Társadalmunkban ragályos az eufemizmus: a közhely megdicsőítése és a közönségesség megnevesítése. Folyton új neveket adunk a dolgoknak, újracsomagoljuk őket, hogy »jobban« hangozzanak; emlékezzünk Orwell jövőképeire, amelyben az eljövendő világ lakosainak jellemzésében igen fontos elem, hogy a jövőbeli világ eufemizmusainak áldozataivá válnak, amely átkereszteli a valóságot, hogy megfeleljen egy új társadalmi rendnek.” (WARDHAUGH 1995:211–212)

A PC és a diktatórikus kód közti feltűnő szerkezeti hasonlóság hasonló témakörből származó példák összevetésével szemléltethető. Az utcán lakó embereket a köznyelv jobbára *csavargónak* hívta. A nem túl hízelgő (tolvaj, részeges, megbízhatatlan) mellékzöngéjű megnevezés a nyolcvanas évekig volt közkeletű. A rendszerváltozás után ugyanerre a „státusra” a sajtó és a közbeszéd a politikailag helyes *hajléktalan* nevet kezdte használni. A *munkanélküliekre* a kádári időkben a hivatalosság a *közveszélyes munkakerülő* kifejezést alkalmazta. A mögöttes cél közti különbség nyilvánvaló, hiszen míg a PC az emberi méltóság esélyét kívánja visszaadni a semleges névvel, addig a diktatúra (megbélyegző) megnevezése egy tár-

sadalmi problémát próbált verbálisan negligálni. Más esetben a hasonlóság még zavarbaejtőbb. A hetvenes években elterjedt *halmozottan hátrányos helyzetű* kifejezés a szegénységet palástolta. A *fogyatékkal élő* megnevezés a *rokkant* ill. *béna* helyett, korunk politikailag korrekt terméke. Joggal vetődik fel egy feltételezett külső szemlélőben, hogy a mögöttes szándékot (pozitív attitűdváltoztatás vagy elleplezés/kódolás) a probléma kezelésére tett erőfeszítésekből (a szegénység megszüntetése, a fogyatékosok körülményeinek javítása) következtessen vissza. Ha nem lát jelentős különbséget, az értékelése is hasonló lesz. További problémát vet fel az a tény, hogy a mesterséges változás sémáját (üzleti haszon céljából) a kereskedelem is használja. Jól mutatja ezt az újlakás-hirdetésekből fellelhető *lakóker*, *lakópark* elnevezés, amely sok esetben egyet jelent a rosszul csengő *lakóteleppel*. A fogyasztó nem mindig hagyja magát megtéveszteni.

Mind a PC, mind a diktatórikus kód mint nyelvi változtatás célra irányul. A felszínen a két folyamat meglehetősen hasonlít: a közlő a szokásos (kézenfekvő) megnevezés helyett olyat használ, ami szándékoltan kedvezőbb (kívánatosabb) színben tünteti fel a tárgyat. A felszínen sokszor megkülönböztethetetlen szerkezetek mélyén azonban van egy lényegi eltérés: míg a politikailag helyes beszéd (szándékaival összhangban) az általa használt kifejezéseket névként, azaz a megnevezett dologgal azonosítható, azzal összhangban lévő jelként gondolja el. A diktatórikus kód esetében azonban nincs egybeesés: a megnevezés kód, amit a befogadó képes dekódolni. (A dekódolhatóságot szemlélteti egy nyolcvanas évekbeli rádióhír, amely arról tudósított, hogy az *ideiglenesen hazánkban állomásozó szovjet csapatoknak öröklásokat adtak át*. A hírszerkesztőknek – ha szándékos „összekacsintást” nem feltételezünk – és az illetékes cenzoroknak azért nem tűnhetett fel a szövegben rejlő ellentmondás, mert azt már eleve dekódolták, ti. az *ideiglenesen hazánkban állomásozó = megszálló* csapat, az pedig kaphat *öröklást*.)

A befogadó szemszögéből a kétféle megnyilatkozás közti különbségtétel elsősorban intencionális, azaz a közlő szándékának (vagyis a folyamat céljának) feltételezésén alapul. (vö.: HABERMAS 2001) A hazai tapasztalatok azt mutatták, hogy a diktatórikus kód, tényleges céljának elérésé-

ben jobbra sikertelennek bizonyult: az emberek megtanultak a sorok között olvasni. Ezek alapján a PC-nek sem jósolható több siker, feltehető, hogy a beszélők a lecserélt nevet kódként értelmezik és a korábbi képzetekhez társítják. Ezt a hatást megerősíti, hogy a politikailag helyes beszéd alkalmazásának egyik kiindulópontja és egyben indoka az, hogy még nem létező kedvező elképzeléseket alakítson ki egyes csoportokkal, jelenségekkel stb. kapcsolatban. Előfeltevése, hogy az inkorrekt beszélő az adott referenciához nem rendelkezik pozitív/semleges képzetrel — és így hozzá kapcsolódó ilyen attitűddel sem. Ha a negatív képzet következményeként létrejött negatív nevet pozitív/semlegesre cseréljük, mivel hozzá tartozó képzete a beszélőnek (még) nincs, azt csakis a régi képzethez mint legközelebbi analógiához tudja hozzárendelni. Ilyenformán az eredmény és a kiindulás gyakorlatilag egybeesik: a séma ciklussá zárul. Ez alapján az jósolható, hogy a lecserélt kifejezések rövidesen beállnak az eredeti jelentésre, azaz nem változik semmi. A gyakorlat mindezt igazolni látszik. Az amerikai angol nyelvben újra és újra szükségessé vált a megnevezések cseréje: a valaha volt színmegnevezésből szidalommá alakult *niggert* felváltotta a *black*, a *coloured*, majd ezek „elhasználódásával” az *afro-american/african american* forma. Hazai példák közül ugyanezt példázza az a megfigyelés, hogy a „cigányság” értelemben használt, semlegesnek szánt *etnikum* kifejezés megfelelő intonációval képes a néppel kapcsolatos öszszes negatív konnotációt hordozni. Az eddig leírtak alapján úgy tűnik, hogy a politikailag helyes beszéd, meglehet, kudarcra van ítélve, mégis egy jobb társadalom iránt való jámbor szándék megnyilvánulása. Bírálói azonban leginkább a pokol tornácának kövezetét látják benne.

A politikailag helyes nyelvhasználat megálmodói olyan nyelvet kívántak megalkotni, amely eleve kizárja a visszaélés lehetőségét, olyan esz-közt, amely alkalmatlan arra, hogy fegyver legyen belőle. Ez a némiképp idealisztikus elképzelés eszmetörténetileg a felvilágosodás korának paradigmáját folytatja. Kiindulása az a feltevés, hogy az ember alapvetően jó, így csupán a körülmények, a külső hatások miatt vált fogékonnyá a rossz-ra. Ez a naiv megközelítés igen divatos volt a XX. század 50-es, 60-as éveiben, főként az antropológia és egyes társadalomtudományok területén. Ezt példázza az a nézet, miszerint azok a primitív törzsek, melyek

nem rendelkeznek a fánál, csontnál keményebb anyaggal, hogy ölöszkőzt készítsenek belőle, szükségképpen békés, agresszió nélküli közösséget alkotnak. Egy elhíresült tudományos család, a taszadáj törzs felfedezése majd leleplezése irányította rá a figyelmet a megfigyelés és a kísérlet sebezhetőségére. A kutatónak ugyanis első lépésként, előzetes várakozásai, munkahipotézise alapján, meg kell terveznie a kísérletet. A terv azonban nagyban meghatározza az egyáltalán lehetséges eredményt, legjobb esetben is beszűkítve a vizsgálat körét. További hibaforrás lehet, ahogy Konrad Lorenz rámutatott, az a tény, hogy „Mindenfajta szakterület specialistái kénytelenek megszokni, hogy más specialisták véleményét kérdezősködés nélkül tudomásul vegyék és rá hagyatkozzanak.” (LORENZ 1996:177; vö.: WEBER 1998: 127–155) Ennek következményeként a világról alkotott képünk nemegyszer másodkézből szerzett ismeretekből álló mozaik.

Ha magát a munkahipotézist, az ember eredendő jóságát vesszük szemügyre, kiderül, hogy évezredek tapasztalatoknak mond ellent. A bibliai teremtéstörténet, metaforikus formában szól erről: „Ültetett az Úr Isten egy kertet Édenben, keleten, és elhelyezte benne az embert, akit alkotott. S növesztett az Úr Isten a földből mindenféle fát, amelyet látni szép és melyről enni jó – az *élet fáját* is a kert közepén, s a *jó és rossz tudásának fáját*. (...) Azt parancsolta az Úr Isten az embernek: »A kert minden fájáról ehetsz, de a jó és gonosz tudás fájáról ne egyél, mert azon a napon, amelyen eszel róla, *meg kell halnod!*«” (Ter. 2. 8–9, 16–17) A paradicsomi történet rámutat arra, hogy az ember eredendően sem nem jó, sem nem rossz. A tudás megszerzésekor, az által válik azzá, ami. A jó és rossz tudás gyümölcsetől jóvá és gonosszá. Az ember ember voltának egyik meghatározója, hogy kilépett a biológiai evolúció folyamatából, ahol ez az etikai kérdés csakúgy értelmetlen, mintha azt kérdeznénk, jó-e az elefánt. Az ember ugyanazokat a képességeit tudja jóra és rosszra fordítani, bármely szerszámmal képes gyógyítani és ölni. A különbséget tehát nem az eszköz különbözősége okozza, hanem az ember képessége a *megértésre* és *belátásra*. A politikai korrektség alkalmazóinak feltett szándéka, egy szabadabb, nyitottabb társadalom, melyben az ember szuverén, autonóm egyéniségként része a közösségnek, szöges ellentétben áll mindenfajta pa-

ternalista állam modelljével, amely gondoskodik, egyszersmind gyámko-
dik a kiskorúnak tekintett egyén felett. Az a séma azonban, melyben az
elit elszed minden szűrő-vágó nyelvi eszközt (kés, villa, olló) a gondjaira
bizottaktól, nehogy kárt tegyenek egymásban, épp ez utóbbival látszik
összhangban lenni. Innen nézvést nemcsak kétségesnek, hanem egyene-
sen veszélyesnek látszik a PC-nek az a módszere, hogy a nyelv eszköztét
változtassa meg annak érdekében, hogy akár akaratlanul is jót tegyünk
szavaink által.

A politikailag helyes nyelvhasználat munkahipotézisének kialakítása-
kor – mint arra már a bevezetőben utaltam – nem kis mértékben támasz-
kodik arra a J. L. Austin által újrafelfedezett gondolatra, hogy a beszéd
maga is cselekvés. Ugyanakkor alapot adhat annak a félreértésből adódó
tévedésnek is, hogy a kettő felcserélhető, egymásba átváltható lenne. Eb-
ből következően, deklarált céljai ellenére, a PC-ben benne rejlik a vissza-
élés lehetősége is, tudniillik, ha alkalmazója nem a remélt társadalmi vál-
tozások előmozdító kísérőjeként használja, hanem azok helyett. Az ilyen
tevékenységeket nevezi az etológia helyettesítő aktivitásnak vagy pótcse-
lekvésnek, melyben az adekvát cél szempontjából a cselekvés teljesen ha-
tástalan. (vö.: Csányi, 2002: 308.) Kiváltó oka gyakran két erősen aktivált
ellentétes motiváció konfliktusa. Ilyen lehet, ha a politikailag korrekt elit
egy adott, gyakran kényes társadalmi problémát, mint például a *hajlékta-
lanok helyzete* vagy a *mozgásukban korlátozottak* jogainak biztosítása,
belátható időn belül nem tudja, vagy nem akarja megoldani. A mindenna-
pokban az, hogy a sérült embereket nem *rokkantnak*, *fogyatékosnak* ne-
vezzük, hanem *fogyatékkal élőknek*, a *tolókocsiból* pedig *kerekesszéket* csi-
nálunk, nem sokat segít a gondjaikon, ha még a legújabban épített kör-
nyezetünkben sem érezhetik egyenrangúnak magukat az „épekkel”.
Ugyanígy a kilátástalan helyzetben lévő cigányok sem jutnak új egzisz-
tenciához és lehetőségekhez azáltal, hogy *romákká* válnak.

Az emberiség eddig kudarcot vallott nagy társadalmi kísérletei, me-
lyek a megálmodott szabadabb jövő helyett antiutópiák börtöneit építették
fel vagy terrorba torkolltak, kezdetben nem feltétlenül nélkülözték a jó-
akaratot, nemes indítást. Igazán pusztító ereje nem a gonosz szándékon
alapuló tetteknek van, hanem azoknak, melyeket az ismeretek hiánya, a

meg nem gondolt gondolatok szülnék. A világ bajainak orvoslása a világ, és benne mindenekelőtt az ember megismerésével kell, hogy kezdődjön. Aki, ami ismeretlen, az félelmetes, a félelem pedig gyakran szül agressziót, míg a megismerés és a megértés elvezethet a tisztelet, a szolidaritás, az együttérzés ígéretének földjére.

Szakirodalom

- Csányi Vilmos: Etológia. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest 2002.
Habermas, Jürgen: A kommunikatív etika. Új Mandátum, Budapest, 2001.
Lorenz, Konrad: Ember voltunk hanyatlása. Cartafilus, Budapest 1996.
Magyar Értelmező Kéziszótár, második, átdolgozott kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2003.
Ó és Újszövetségi Szentírás a Neovulgáta alapján. Szent Jeromos Bibliatársulat Budapest, 1999.
Wardhaugh, Ronald: Szociolingvisztika. Osiris — Századvég, Budapest, 1995.
Weber, Max: A tudomány mint hivatás, in: Tanulmányok. Osiris Kiadó, Budapest, 1998.
Wittgenstein, Ludvig: Logikai-filozófiai értekezés. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1963.

Summary

The speech displacement act

Application of the politically correct (PC) phrases has appeared in linguistic usage of public life in Hungary over the last decade. Its primary purpose is to change negative attitude of community to some/certain groups or phenomena etc. and this way to trade pejorative or stigmatized names for neutral ones. The PC is structurally similar to dictatorial code (DC) used in totalitarian states, although it differs in respect of the motivation of usage. The process of politically correct speech reminds of an ethological occurrence, namely the displacement activity.

Andok Mónika

Beágyazódások a hírszövegekben, a média mint önmaga kontextusa

„The concept of embedding is extraordinarily important for understanding the language of news media.”

Allen Bell

1. Bevezetés

A médiában hírként megjelenő szövegek nem egyetlen szerzőtől származnak. S amikor ezt mondom, akkor nemcsak arra gondolok, hogy a híró mellett a szerkesztő is belejavíthat a hírszövegekbe, hanem arra, hogy a hírszövegben összeszerkesztődnek eredendően eltérő helyekről származó szövegek. Ezt a „szöveg a szövegben” konstrukciót nevezi a szövegelméleti szakirodalom beágyazódásnak.

2. Szöveg a szövegben

A hírszövegek klasszikus esetei annak, hogy egy nyelvi produktum több szerzőtől származik: az újságírók megírják a történetet, a szerkesztők átszerkeszthetik, a korrektorok kijavítják, az olvasószerkesztők belejavítanak. A hírkészítésben mindegyiküknek megvan a maga szerepe, és szakmájuk szabályai szerint járnak el. Egy kézirat így legalább négy lépésön megy keresztül, mire a hírek végleges formája kikristályosodik.

Allan Bell „*The Language of News Media*” című könyvében - Dell Hymesre és Erwing Goffmanre támaszkodva - elemzi a hírnyelv előállításában részt vevők típusait, s négy szerepet különít el (Bell, 1991.). Az első a „principal”, a kezdeményező szerző, aki eldönti, miről kell írni, s a szöveg szempontjából előírhat bizonyos szóhasználatot. Definiálja például, hogy ki a gerilla és ki a terrorista, milyen szituációban kell az egyiket vagy a másikat használni. A második az auktor, a leíró szerző, aki papírra

veti a szöveget. Csakhogy az újságírók igen ritkán szemtanúi egy eseménynek, így többnyire azt írják le hírként, amit mások mondanak el nekik: szóvivők, szemtanúk. Ha egy esemény több napig tart, akkor előfordulhat, hogy egyszerűen újrairnak egy előző storyt, ám most már háttérként, a legújabb események magyarázatára. Ám az újrírásban számos régi elemet felhasználhatnak. A harmadik szereplő a szerkesztő, aki javít a kéziraton, átszerkeszti. A szerkesztés tulajdonképpen az a folyamat, amikor egy szöveget átalakítanak másik szöveggé, melynek formája különbözik az előzötől, de tartalma ugyanaz marad. Bár nem szükségszerű, hogy az új változat minden információt tartalmazzon, amely az eredeti szövegben szerepelt. A szerkesztő törölheti a felesleges részeket, s kijavíthatja a stilsztikai hibákat. Pontosabban csoportosíthatjuk a tevékenységét aszerint, hogy információt töröl, lexikai helyettesítést végez, vagy átalakítja a szintaktikai szerkezetet. Más szóval a szerkesztő feladata a vágás, a tisztázás és a nyelv standardizálása. Bell szerint ezek a műveletek a hírérték maximalizálását szolgálják.

A vágás „méreteire” jellemző, hogy a hírügynökségi anyagok átlagosan 2000 szót tartalmaznak, míg egy rádióban elhangzó hír nem lehet hosszabb 3-4 mondatnál, ami nem több mint 60-70 szó. Könnyen kiszámítható tehát, hogy az anyagok több mint 90 százalékát elhagyják. A munka menetére jellemző, hogy a szerkesztők általában alulról vágnak. A szerkesztői munka tisztázási részére az egyik legkézenfekvőbb példa a deiktikus formák kijavítása, tartalmaz szóval való helyettesítése. A szerkesztő munkájának része a hírérték maximalizálása is. Ekkor a következőket kell végiggondolni: mi is valójában a történet, jól rendezett-e a struktúrája, minden bekezdés feszesen van-e megírva, és a legjobb leadet használta-e a szerző. Mert ha a cikk hosszabb, mint azt tartalma indokolná, akkor veszít hírértékéből. Végül a nyelv standardizálás is a szerkesztő feladata, melybe beletartozik a tágabb beszédközösség szabályainak meghatározása, a főbb irányelvek kijelölése és a „házi stílus” meghatározása is. Bár igaz, hogy ezek a szabályok többnyire íratlanok, s készségeként adódnak át a szerkesztőségekben.

A negyedik szereplő az animátor, az „életre keltő”. Ebbe a csoportba Bell a technikai munkatársakat sorolja: nyomdászok, bemondók, hírolva-

sók. A tömegkommunikációval szemben az egyszerű interperszonális kommunikációban a beszélő egymaga képviseli mind a négy szerepet.

A nemzetközi hírek megfogalmazása, létrejötte ennél is komplexebb. Egy hír a helyi szerkesztőségtől az országos ügynökséghez kerül, onnan átvehetik a nemzetközi hírügynökségek, s a hír eljut más földrészekre is. (A négy nagy ügynökség, a Reuter, az AP, a UPI és az AFP napi 33 millió szót adnak.) Minden lépésnél 1-2 újságíró belejavít a szövegbe, átírja, esetleg lefordítja. Így egyetlen hírből akár 10-20-féle szövegváltozat is létrejöhet.

3. 1. A szövegbeágyazódás mint az újságírói munka szöveg-szerkezeti vetülete

A szövegbeágyazódás, tulajdonképpen nem más, mint szövegtani, szövegelméleti vetülete az újságírói hírgyűjtési munkának, hírgyűjtési rutinnak.

Látva a hírkészítés lineáris menetét a különféle beágyazott szövegváltozatokat is fel lehet tárni. A beágyazódás jelensége különösen fontos a hírek nyelvének megértésekor. A beágyazási folyamat nem a szerkesztői munkánál kezdődik, jóval korábban. De ehhez vissza kell mennünk a hírek keletkezéséhez. Az újságírók legtöbb információja másodkézből származik, más személyek mondják el nekik saját megfigyeléseiket. Ilyenkor a hírforrás egy interjú, a megfigyelővel készített beszélgetés.

A hírforrásokat Bell kilenc csoportra osztotta: Interjú: telefonon vagy személyesen, közbeszéd, sajtókonferencia, írott szöveg, szervezeten kiadott dokumentumok: kutatások, jelentések, jegyzékek, sajtó által nyilvánosságra hozott eset, korábbi történet, hírügynökségi írás, az újságíró saját jegyzetei.) Az itt elhangzott, leírt szövegek aztán a folyamat egy későbbi szakaszában beleépülnek, beágyazódnak a végleges hírszövegekbe.

A következő táblázatban a szövegtani alapú megközelítések, a narratívum típusa szerint összevettem Bell és van Dijk felsorolását, akik így csoportosítják a hírforrásokat.

1. táblázat van Dijk és Bell hírforrás-tipológiája

Teun A. van Dijk (van Dijk, 1988a, 128.)	Allan Bell (Bell, 1991, 57.)
Nemzeti és nemzetközi hírügynökségek anyagai.	Hírügynökségi anyagok.
Sajtójelentések különféle szervezeteiktől, cégektől, intézményektől.	Sajtójelentések
Sajtókonferenciák, sajtótájékoztatók + azok meghívói.	Sajtókonferenciák
Jegyzékek törvényhozó testületektől, bizottságoktól.	Szervezet által előállított dokumentum: riport, kutatás, levél, jegyzék, stb.
Különféle szervezetek által készített riportok.	
Interjú egy szervezet sajtóképviselőjével	Interjú, személyesen (18%) vagy telefonon (37%).
Telefonbeszélgetés egy szervezet sajtóképviselőjével.	
Jegyzetek, melyeket az újságíró készített az interjú alatt, sajtókonferencián, stb.	Az újságíró jegyzetei
Szervezetek hivatalos levelei melyek dokumentációt is tartalmazhatnak, s gyakran más szervezetekre vonatkoznak.	
Hazai és külföldi lapok hírei	Hasonló témájú történetek a saját vagy más lapokban, médiában.
A saját lap dokumentációja.	A nyilvános beszéd, a közbeszéd.
Beszédek, találkozók, viták nyomtatott változata.	Írott változata különféle beszédeknek.

Az írott forrásokat aszerint is csoportosítja, hogy eredetileg hír formában voltak-e megírva vagy sem:

„The documentary inputs are of two main kinds: those already written as news, and those not written as news. The second group consists mainly of official documents of some kind: reports, agendas, judgements and the like. ... Journalists favour written sources which are already prefabricated in an appropriate news style and therefore require the minimum of reworking. These are of three kinds:

news agency copy, press releases and prior stories on the same topic." (Bell, 1991, 57-58.)

2. táblázat Bell szövegtipológiája a hírforrásokhoz

Írott (hiteles) források (documentary inputs)	
Hír formában megírtak (written as news)	Nem hír formában megírtak (not written as news)
Hírügynökségi anyagok (news agency copy)	Jelentések (reports)
Sajtóközlemények (press releases)	Jegyzékek (agendas)
Korábbi cikkek a témáról (prior stories on the same topic)	Döntések (judgements)

Allen Bell azt is kiemeli, hogy a szövegbeágyazódás esetében nem csupán szövegek, de eltérő kommunikációs helyzetek (rétegek) is beágyazódhatnak.² Ugyanakkor Goffmanra utalva hozzáfűzi, hogy a beágyazódás tulajdonképpen az idézésnek egy formája, mely lehet direkt vagy indirekt.

Ehhez hozzáfűzném még, hogy a magyar gyakorlat szerint az újságírók a direkt idézés formáját preferálják. Ellenben ha a korábban publikált hír elemeit használnak fel vagy hírügynökségi anyagot írnak át, akkor az indirekt módját választják az idézésnek. A szöveg „beágyazás” során igyekeznek elkerülni annak látszatát, hogy a médiaszemélyzetből, a hírírók közül bárki is megjelenítetté, „idézetté” válják. Bell megemlíti még azt is, hogy a hírek esetében a szövegben a közönség „beágyazása” (audience embedding) is feltárható. Vagyis a nyelvhasználat módjából meg lehet állapítani narratív analízissel, hogy milyen olvasónak / befogadónak szánták az adott szöveget. Erre hozza példaként Andreas Jucker kutatásait, aki három nagy csoportba sorolta a brit lapokat. A felsőosztály számára íródott *The Times*ra, *Financial Times*ra, *Guardian*ra, *Independent*re és

² „So within the news text generated by the journalist / author, there is embedded the substance of other speech events. Each has its own sender, receiver, and setting of time and place.” (Bell, 1991, 53)

Daily Telegraphra, a középrétegeknek íródott *Daily Mail*, *Daily Express* valamint *Today*-re, s az alsóbb osztályoknak készült *Daily Mirror*, *Star*, *Sun* lapokra. Megvizsgálta ezek szintaktikai szerkezetét, s megállapította:

„The relative distance is mirrored in the relative amount of determiner deletion ... it is remarkable how perfectly the three types of papers are differentiated by their use of this construction.”³ (idézi Bell, 1991, 109.)

4. A szövegbeágyazódás hatása a hírszerkezetre

Szövegtípusok vizsgálata során Pefőfi S. János kutatásaira támaszkodva (Petőfi, 1996, 22-24, idézi Tolcsvai 2001. 117.) azt lehet mondani, hogy három nagy szövegszerkezeti szintet tudunk elkülöníteni: „a makroszint a szövegmondat és a fölöttük lévő egységek szintje, a mezoszint a szóalakok és a fölöttük a szövegmondatokig terjedő egységek szintje, a mikroszint a szavak morfológiai belső szerkezetének a szintje.”

Konkrét szövegtípusok esetében a következő összetevőkre érdemes figyelni – tipológiai szempontból – Tolcsvai szerint:

Mikroszint

- Nyelvi formái: Határozottság , igealakok, birtokos személyjel, névszók jelei,

Névmásítás, egyeztetés

- Szövegtani formái: deixis, koreferencia: névmási, fogalmi

Mezoszint:

1. Szövegértelmezés: tematikus progresszió, mellérendelés, fogalmi séma,
metafora
2. Szövegszerkezet: bekezdés, párbeszéd

³ „A viszonylagos távolságot a determinánsok bizonyos mennyiségének törlésével érzékeltetik ... figyelemre méltó, hogy a három lap típust milyen nagyszerűen meg lehet különböztetni az általuk használt szerkezetek alapján.”

Makroszint: a hírek struktúrája: van Dijk alapján

3. táblázat: A hír szövegének szuperstruktúrája (van Dijk, 1988a, 55.):

Hírszöveg					
Összefoglalás		Történet			
Vezércím	Lead	Situáció		Kommentár	
	Epizód	Háttér	Verbális reakció		Konklúzió
Fő esemény	Következmény	Kontextus	Történelem	Várakozások	Kiértékelés
	Körülmények		Korábbi események		

Először nézzük meg, mit lehet elmondani a hírekről általában és ezt az eredményt mennyiben módosíthatják a beágyazott szövegek.

Ha a híret mint szövegtípust (szövegtípusokat) vizsgáljuk, akkor általában a következőket lehet mondani:

A **mikroszint nyelvtani jellemzőinél** a határozottság és a névmásítás területén találunk eltéréseket más szövegtípusokhoz képest: sokkal több a határozott névszó, határozott névelő, hiányzik az E/1 és a T/1 névmás, ritka az E/2 és a T/2, általános viszont az E/3 és a T/3 személy használata.

Beágyazott szövegekben különbség lehet a névmásításban akkor, ha a beágyazott szöveg (politikai) beszédrészlet, hiszen abban a politikus, közszereplő **szólhat E/1 vagy T/1** személyben. Nézzünk néhány példát:

Magyar Hírlap 2006. 05. 22. P.: 3. Lesz-e elnökcseré az MSZP-ben?

„Szentenczky János budapesti küldött (Csepel): Egyértelmű, Gyurcsány a legalkalmasabb pártelnöknek. **Én** őt szeretném.”

Magyar Hírlap 2006. 05. 22. P.: 3. A Fidesz-küldöttgyűlésen kevesen voltak ...

„Pokorni: ... Saját **magunkat** csapjuk be, ha csak külső okokat keresünk.”

A **mikroszint szövegtani** jellemzői közül névmási koreferencia ritka, míg a fogalmi a gyakoribb, deixisnél pedig azt mondhatjuk, hogy gyakori időre (ma, most) és térre (Budapesten, a Parlamentben) való utalásként, de ritka módra, személyre, dologra, vagy minőségre való utalás esetén.

A **beágyazódások** estében fontos különbség, hogy a **deixisen** belül gyakorivá válik a dologra pontosabban, egy **másik szövegre, mint dologra** való utalás.

Például: nyilatkozta lapunknak, írta nyílt levelében, stb.

A **mezoszint** vizsgálatakor **szövegértelem tekintetében a mellérendelések** fajtáinak gyakorisága különbözteti meg a híreket más szövegtípusoktól: jóval gyakoribb a kapcsolatos mellérendelés és jóval kevesebb a magyarázó, következtető és ellentétes, mint más szövegtípusok esetében. A mezoszint **szövegszerkezeti** vizsgálatakor pedig egy speciális bekezdésre, a **leadre** érdemes kitérni, és elemezni.

A **beágyazódást** tartalmazó hírek speciális lead-típust hívnak életre, az **idézetet tartalmazó lead-típust**, mely igen gyakori a hírirásban.

Színes Bulvár Lap, 2006. 05. 22. P.: 11.:

„„Eltársak és elvtársnők!” Így szólta a párt küldötteihez az MSZP szombati kongresszusán Horn Gyula volt miniszterelnök.“

Napló, 2006-05-22 P.: 1.

„Gyurcsány Ferenc „bátor kormányzással végrehajtott országreformot” ígért.”

A hírek makroszerkezeténél azt érdemes megvizsgálni, hogy a beágyazódó szövegek, dominánsan mely pozícióba ágyazódnak be inkább.

- táblázat: A beágyazódás lehetősége a hírszövegek szuperstruktúrájában

Hírszöveg			
Összefoglalás		Történet	
Vezércím	Lead	Szituáció	<u>Kommentár</u>
	Epizód	Háttér	<u>Verbális reakció</u> <u>Konklúzió</u>
<u>Fő esemény</u>	<u>Következmény</u>	<u>Kontextu</u>	<u>Történelem</u> <u>Várakozások</u> <u>Kiértékelés</u>
	Körülmények	<u>Korábbi események</u>	

Vastagon boldval szedett: lehet beágyazott szöveg

Aláhúzott boldval szedett: minden esetben beágyazott szöveg

Ritkán lehet a címben is idézet.

Szövegszerkezeti szempontból azt lehet mondani, hogy a hírek bármely eleme lehet beágyazott szöveg, sőt a hírek vannak olyan elemei, melyek csak beágyazott szövegek lehetnek. (Persze az korántsem biztos, hogy minden hír esetében egy teljesen kitöltött szerkezetet találunk.)

A média mint önmaga kontextusa

Amikor ebben a fejezetben kontextusról beszélek, akkor egy értelmi tartományként gondolom el, amely a szöveg és a beszédhelyzetről illetve a világról való tudás kölcsönhatásában jön létre a szövegalkotás vagy a szövegmegértés során. Tehát nem eleve adott, hanem a kommunikációs szituációban létrejövő kijelölt keret lesz a kontextus.⁴

⁴ Hogy mi minden van ebben a kontextusban, ahhoz kapcsolódóan Schiffrint idézném, aki sorra véve a szövegtani iskolákat azt mondja, hogy a beszédaktus elmélet úgy tekint a kontextusra, mint szituációra, a szociolingvisztika szituációs és tudás összességének tartja a kontextus, a konverzáció analízis pedig szituáció, tudás és szöveg összességének tartja a kontextust. Hogy miként épül fel, arra lássunk egy idézetet: „Context is thus a world filled with people producing utterances: people who have social, cultural, and personal identities, knowledge, beliefs, goals and wants and who interact with one another in various socially and culturally defined situations.” (Schiffirin, 1994, 364)

Hírek esetében a beágyazott szövegek jó része más médiumból származik, ott jelent meg, hangzott el. (ld. 2. táblázat) Vagyis, az itt és most olvasott, hallott médiahírnék egy másik médiaszöveg is beletartozik a kontextusába. S itt nem csupán a nyomtatott médiumokra kell gondolnunk, hanem az elektronikus médiára is, a rádióra, televízióra és az internetre. Ez a tendencia egyre erőteljesebb, azt lehet mondani, hogy a hírügynökségi anyagok után (amely tulajdonképpen maga is médium) a más médiumokban megjelenő anyagok ágyazódnak be leggyakrabban.

- **Beágyazódás más laptól való átvétellel**

Magyar Hírlap, 2006. 05 .22.

„Szívműtét élő adásban a szegedi egyetemen ... (délmagyarország)”

- - **Beágyazódás, televíziós szövegből való átvétellel**

Például:

Magyar Hírlap, 2006-05-22 P.: 6.

„Az MSZP feltételeket szab közölte Hiller István a szocialista párt elnöke a Magyar ATV Televízió Pont 7 című műsorában tegnap este.”

- - **Beágyazódás internetről való átvétellel**

Origo.hu 2006-05-17

Ez mindenképpen felveti a demográfiai és kulturális kölcsönhatás lehetőségét (részletesen lásd korábbi cikkünkben).

Index.hu 2006 05. 18

Tízszázalékos leépítést jelentettek be

Mint ismert, Megyeri László, Hegyi Árpád Jutocsa főigazgató modernizációs programmal kapcsolatos tanácsadója múlt csütörtökön jelentette be, hogy az Operának korábbról komoly adóssága van: mintegy 750 millió forint bértartozás és 500 milliót meghaladó számlatartozás. Munkaügyi perek tucatjai folynak, amelyeket szinte kivétel nélkül a munkavállalók nyernek meg.

Természetesen a legerőteljesebben a média mint önmaga kontextusa a bulvárlapok tematizálásában van jelen: az aktuális sorozatokra, műsorokra való utalás, az ezekkel kapcsolatos hírek címlapon szerepelnek a bulvársajtóban. (lásd a Megasztár példája, a Szombat esti láz a 2006. 05. 22-i lapokban.)

Összegzés

A szövegbeágyazódás jelensége több szempontból kulcsfontosságú a hírek vizsgálatában. Egyrészt a szövegbeágyazódásban tükröződik az a hírkészítési rutin, amellyel az újságírók dolgoznak. Felfejthetőek azok a szálak, források, ahonnan a híreket szövegszerűen merítik.

Ezeknek a beágyazódásoknak szövegszerkezeti szinten is vannak következményeik. Mikroszinten megjelenhet hírek esetében egyébként tiltott – E/1 és T/1 névmási formula. Gyakori lesz a deixis dologra (más szövegre mint dologra) való utalásként. Mezoszinten kifejezetten a beágyazódás tesz lehetővé egy lead típust, az idézetet tartalmazó leadet. Makroszinten pedig az lehet elmondani, hogy a hírszerkezet összes eleme lehet beágyazott szöveg. Sőt, vannak olyan részek, melyek csak beágyazott elemek lehetnek.

A beágyazott szövegek többnyire más médiumból származnak, így elmondhatjuk, hogy a média önmaga kontextusává válik a beágyazódások révén.

Felhasznált szakirodalom

- Bell, Allan 1982: Radio: the style of news language. In.: *Journal of Communication* 32/1 150-164.
- Bell, Allan 1991 *The Language of News Media*. Blackwell Oxford - Cambridge
- Békési Imre: 1974 Egy baleseti hír szerkezete. *Nyelvőr* 98. 414-421.
- Békési Imre: Szövegszerkezeti alapvizsgálatok. Budapest, Akadémiai Kiadó
- Danes, Frantisek: 1982 A szövegstruktúra nyelvészeti elemzéséhez. In.: *Tanulmányok* 15. füzet Szövegelmélet. Penavin Olga – Thomka Beáta (szerk.) A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete. Újvidék.

- Petőfi S. János: 1982 Szöveg, diskurzus. In.: *Tanulmányok. Szövegelmélet.* A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete 15. Füzet, Szerk.: Penavin Olga, Thomka Beáta, Újvidék 9-31.
- Petőfi S. János: 1982 Szöveg, modell, interpretáció. In.: *Tanulmányok. Szövegelmélet.* A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete 15. Füzet, Szerk.: Penavin Olga, Thomka Beáta, Újvidék 137-187.
- Petőfi S. János: A nyelv mint írott kommunikációs médium: szöveg. In.: *Szöveg, szövegtan, műelemzés.* OPI.
- Petőfi S. János: 1994 Lehetséges világok – szövegvilágok. In: *Szövegtan és prózaelemzés.* Budapest Trezor Kiadó 41-61.
- Petőfi S. János: *A multimediális szövegekről.* In: Béres István - Horányi Özséb (szerk.): *Társadalmi kommunikáció.* Budapest Osiris Kiadó 152-177.
- Petőfi S. János – Bácsi János – Békési Imre – Benkes Zsuzsa – Vass László: 1994 *Szövegtan és prózaelemzés.* Budapest, Trezor Kiadó.
- Petőfi S. János – Benkes Zsuzsa: 1998 A szöveg megközelítései. Kérdések – válaszok. Bevezetés a szemiotikai szövegtanba. Iskolakultúra, Budapest. 2002 A multimediális szövegek megközelítései. Iskolakultúra, Pécs.
- Schiffrin, Deborah: 1994 *Approaches to Discourse.* Blackwell, Oxford.
- Tolcsvai Nagy Gábor: *A magyar nyelv szövegtana.* Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- van Dijk, Teun A. 1985 *Discourse and Communication: New Approaches to the Analysis of Mass Media Discourse and Communication.* Berlin: de Gruyter.
- van Dijk, Teun A. 1988a *News as Discourse.* Hillside, NJ.: Erlbaum.
- van Dijk, Teun A. 1988b *News analysis: Case studies of international and national news in the press.* Hillside, NJ.: Erlbaum.

Resumé

The concept of text embedding plays an important role in studying news from many aspects. First of all the routine of news-making used by journalist is reflected in the text embedding itself. That is the sources of news (news net) can be traced in the final text. These text embedding have an influence on the three levels of the text structure. In the microstructure the first person singular and plural form can appear which is not allowed at all in the news. The use of deixis referring to other texts as things can be common. In the mezostructure it is the text embedding that makes it possible to create a special lead form a so-called quotation-lead. In the macrostructure all the components of the news (Headline, Lead, Situation, Episode, Main events, Consequences, Backgrounds Context Circumstances, Previous events, History, Comments,

Verbal reactions, Conclusions Expectations, Evaluation) can be embedded. What's more certain parts (Previous events, Comments, Verbal reactions, Conclusions Expectations, Evaluation) can be only of these types. The embedded text usually derive from other media so as a consequence of this phenomenon the media can become its own context

Gondatfoszlányok a PC, a megbélyegzés és a pszudofaj kapcsolatáról

A következő részleteket egymás után, rövid idő leforgása alatt olvastam. Az érintett probléma gyakori közéleti, szépirodalmi felbukkanása elgondolkodtatott. Ezt az élményt, gondatfoszlányaim sorozatát szeretném megosztani.

Az első idézet STUMPF ANDRÁS FÁBRY SÁNDORral készített interjújából származik:

„Míndez [Fábry Sándor rasszistának nevezése] tehát gyakorlatilag egyetlen ember fixa ideája, aki képes feltüzelni a »politikailag korrekt« terrorbrigádokat [...] a liberális fundamentalisták által évek óta gyakorolt technikáról [van szó]: a megbélyegzésről, arról, hogy ha nem értesz egyet velük, akkor nem lehetsz más, mint fasiszta meg rasszista. Ezzel nem lehet kezdeni, de ha az ilyes hangon szólót kellően elmarasztalják, nemcsak ő, hanem az effajta technikák is szalonképtelenné válhatnak végre [...] Ez a PC-terroralakulat most ott tart, hogy a világ legszebb természetfilmjével, a *Pingvinek vándorlásával* kapcsolatban egyetlen megjegyzés kívánkozik ki belőle: miért nincs benne homokos pingvin? Ezeknek megfelelni nem lehet. Amit gyakorolnak: szellemi terror.”⁵ (Fábry Sándor

Egy teljesen eltérő műfajú műben, az 1956-os forradalom emlékére írt, a szovjet „baráti” csapatok kivonulásának évében játszódó drámában az elmúlóban lévő szocialista és az éppen kialakulófélben lévő demokratikus rendszer közös jellemzésekként hangzik el az ötvenhatos hős fia szájából a következő:

„**BALAJ** Hagyj lógva te is! Te sem tudsz mást, csak bélyegezni. Nem tetszik ez? Nem tetszik az? Sebaj, puff a stempli: sovíniszta, szélső jobb, fasiszta, antiszemita. Érdekel is, hogy kérdezik, állítják, meg hogy igaz-e vagy sem, amit mondanak.

⁵ STUMPF ANDRÁS: Nincs hová hátrálni. In: *Heti Válasz* 2006. január 12. 22.o.

Mindig csak az a jó, amit ti szavaltok. És mindegy, hogy kinek a fenekébe bújva.

ESTVÁN Kezdesz tájolódni, fiam!”⁶ HEGEDŐS LÁSZLÓ: *Rongylabda*

Majd mintegy a jelenség magyarázataként ANTHONY DE MELLO rövid, amolyan tanító történetei közt erre találtam:

„Egyszer, mikor a Mester a szavak hipnotizáló erejéről beszélt, valaki a terem hátuljából felkiáltott:

– Képtelenség! Ha azt mondom, hogy Isten, Isten, Isten, attól én még nem leszek isteni. Ha azt mondom, hogy bűn, bűn, bűn, gonosszá tesz az engem?

– Ül le, te fattyú! – szólt a Mester.

A férfit annyira előntötte a düh, hogy néhány percre telt, mire ismét meg tudott szólalni. Akkor aztán mindennek elmondta a Mestert. A Mester pedig bűnbánó arccal azt mondta:

– Bocsásson meg, uram, elkapott az indulat. Nagyon sajnálom, hogy ilyen megbocsáthatatlan hibát követtem el.

Az ember azonnal megnyugodott.

– Nos, itt van a válasz a kérdésedre: csak egy szóba került, hogy feldühödj, és egy másikba, hogy lehiggadj – mondta a Mester.”⁷

Hogyan függhet össze két, az eredeti szándék szerint egymástól teljesen idegen fogalom, a politikailag korrekt beszéd (a továbbiakban PC) és a megbélyegzés? A PC lényegét SZERECZ GYÖRGY találóan összegzi: „A politikai korrektség elsősorban nyelvhasználaton belüli szókészletilekciót jelent; a nemkívánatos konnotációjú megnevezések és kifejezések kiselejtezését, illetve felváltásukat semlegesre. Az eszményi *cél* a közélet és a közfelfogás előítéletektől való megtisztítása a nyelv előítélet-mentesítése által.”⁸ Ugyanebben a cikkben olvashatjuk annak magyarázatát is, hogy a PC kevésbé hatékony más attitűd-befolyásoló módszereknél, ha-

⁶ HEGEDŐS LÁSZLÓ: *Rongylabda*. Kézirat.

⁷ ANTHONY DE MELLO: *Abszurd egypercesek*. Korda Kiadó 2000., Kecskemét 41.o.

⁸ SZERECZ GYÖRGY: Politikai Nyelvhelyesség? In: *Alkalmazott nyelvészeti konferenciafüzetek*. VI. Dunaújvárosi Nemzetközi Alkalmazott Nyelvészeti, Nyelvvizsgáztatási és Medicinális Lingvisztikai Konferencia. Dunaújváros 2004. március 18–20. 270. o. Dunaújvárosi Főiskola Kiadói Hivatala

sonlóan ahogy az írott törvények is gyengébbek az íratlanoknál⁹. Tehát adott egy alapvetően jó szándékú, bár megkérdőjelezhető módszer, ami, Fábry szavaival élve, szellemi terrorrá változhat. Mi a mechanizmusa ennek az átváltozásnak? A megbélyegzés, a megbélyegzett kifejezés vagy beszédstílus nyelvészeti fogalma a szociolingvisztikában elfogadott terminus. Akár szófordulatok, ragozási, kiejtési módok lehetnek stigmatizáltak, azaz a társadalom által elítéltek. Természetesen ezek alapján az ezt használó beszélő is kirekesztetté válhat. Azaz a PC azzal, hogy semleges kifejezésként sokszor új alakulatot, vagy a meglévők közül egyetlen egyet emel ki, mesterségesen, a természetes nyelvi folyamatokba belenyúlva, tulajdonképpen a többi megfogalmazást megbélyegzi. Innen már csak egy lépés a beszélő megbélyegzése.

Naivabbul is feltehetjük a kérdést: miért lenne abból baj hogy a *ci-gány* helyett a *roma*, a *mozgássérült* helyett a *mozgásában korlátozott* megnevezést tartjuk helyénvalónak? Ha eltekintünk attól, hogy sokszor nyelvi torzszülöttek jönnek létre a semlegesség nagy igyekezete közepette, akkor önmagában a politikailag korrektnek kikiáltott kifejezések használata a nyelv szerkezetét nem károsítja. De a használat magában hordozza annak a mögöttes véleménynek a hallgatólagos elfogadását is, miszerint aki nem az PC-t használja az ellenséges érzelmű vagy legalábbis nem kifinomult a politikai érzékenysége az adott témával kapcsolatban. Ez az üzenet már igen káros társadalmi következményekkel járhat. Persze sokszor keskeny sáv választja el a PC és az udvariasság diktálta megoldásokat. Nem emellett érvelek, hogy minél durvábban fogalmazzunk és ezzel elkerülhetjük a megbélyegzést. Pusztán arra hívom fel a figyelmet, hogy ne generáljunk újabb és újabb semlegesnek szánt fordulatokat, és ne ítéljük el már meglévőket, nem jó helyen keressük a megoldást. Inkább a negatív, politikailag elfogadhatatlan kifejezéseket töltsük meg pozitív tartalommal.

A PC tehát indirekt módon a nyelvi elemek stigmatizálására alkalmas, ezen keresztül köz- és magánembereket is megbélyegezhetünk. A megbélyegzéshez nem elegendő a tiltottnak kikiáltott szavak használata, hiszen

⁹ Szerecz György más irányból is bemutatja a PC sémájának korlátait a jelen kötetben szereplő cikkében.

nem természetes nyelvi folyamatról van szó, akkor mindenki számára egyértelmű lenne, mit illik és mit nem. Kell valaki, aki ismerteti a játékszabályokat, és egyben a bíró szerepét is eljátsza, egy másik ember, aki a hibára felhívja a figyelmet, explicitté teszi a „törvénysértést”. Ennek leghatásosabb módja, ha nem csupán idézi az elhangzottakat, sőt a pontos idézés inkább gyengíti a hatást, hanem minél erőteljesebben minősíti is. A kifejezés minősítésénél célravezetőbb megoldás az idézett egyén minősítése, kategóriába sorolása. Így a hallgatónak már gondolkodnia sem kell, készen kapja az egyedül üdvözítő következtetést, nehogy véletlen eltévedjen. Az első „stemplit” tehát egy nyelvi elem kapja, a második „stemplit” a kifejezést használó beszélő egy jó szándékú (?) segéd által. A közéleti megbélyegzésnek szélsőséges eredménye lehet a közéletből való kirekesztés, de arra mindenképpen alkalmas, hogy gyengüljön az illető szereplő hatása, vitatottá váljon megítélése. A lejárataknak ebbe a módszerbe igen nehéz belekötni, hiszen ki határozhatja meg mi korrekt és mi nem, illetve milyen nyelvi elemekhez milyen emberi tulajdonságot lehet jogosan társítani? Ettől válhat a szellemi terror remek eszközévé a PC.

Veszélyes fegyver az értő vagy hatalommal bíró kezekben nem csak megfoghatatlansága miatt, hanem azért is mert jól felhasználható a pszeudofaj képzet kialakítására. Pszeudofajnak az antropológia és az etológia azt nevezi, amikor egy fajon belül biológiai alapot nélkülözve, például kulturális különbségek, szokások alapján csoportok különülnek el, aminek az a következménye, hogy „erejét veszti az a gátlás, mely fajtársának megölésében akadályozza az embert, míg a fajtársak, és csakis az ezek által kiválasztott intraspecifikus agresszió marad egyértelműen hatásos. Az »ellenséggel« szemben tehát olyan dühöt érzünk, amilyent még a leggonoszabb ragadozóval szemben sem, csakis más ember iránt érezhetünk...”¹⁰ Talán túlzásnak tűnik a PC kapcsán gyilkosságról beszélni, de már a gyűlölet is kellően rémisztő lenne, bár gondoljunk a háborús propagandák retorikájára, ahol az ellenség sohasem emberként jelenik meg, hanem például egy jelző főnevesítésével (vö.: *sárgák, kártevők*), vagyis szintén pszeudofajként igyekszik beállítani a másik oldalt. Ugyan-

¹⁰ KONRAD LORENZ: *A civilizált emberiség nyolc halálos bűne*. IKVA Könyvkiadó 1988., Budapest. 54–65. o.

ezt el lehet érni a PC kapcsán kialakuló megbélyegzéssel is. Ha sokáig sulykolják a hallgatóság fejébe a PC-re hivatkozva, hogy egy közszereplő rasszista, fasiszta stb. lassan pszudofajként tekint a közszereplőre és az általa képviselt csoportra, azaz „nemembernek” tartja, „amivel” már bármit meg lehet tenni. Nem feltétlen a másik ember életének a kioltása lehet a következmény, pusztán a kirekesztés, a megvetés is elegendő egy ember tönkretételéhez. Nem véletlen, hogy a börtönviselt emberek a magánzárkát, a levélmegvonást tartják a legsúlyosabb büntetésnek, amelyek éppen a közösségből szakítanak ki

Ezzel a megbélyegzésből eredő lehetséges következmények sora még nem fejeződött be. Éppen annak köszönhetően, hogy a közösséghez tartozás erőteljes emberi motiváció, a kirekesztett mindig vissza akar kerülni a közösségbe. Gondoljunk ASCH elhíresült kísérletére, ahol a nyilvánvalóan egyenlő hosszúságú vonalakat nem merte egyenlőnek tartani a kísérleti személyek nagy többsége, mert a többségben lévő beépített emberek hangosan kimondott véleménye csoportnyomást gyakorolt rájuk. Nem volt veszélyben sem az életük, sem a jövőjük, egyszerűen konformista módon reagáltak. Mit tehet tehát egy a megbélyegzés által kirekesztett egyén? Több lehetősége van. Vállalhatja saját véleményét, kereshet egy csoportot, akikkel egyezik a véleménye, vagy megpróbál visszakéredzkedni eredeti helyére. Az a legritkább, hogy vállaljuk a magányt. Osváth Ernő bölcsen mondta „a magányhoz vezető legrövidebb út a tárgyilagosság”. Nem véletlen tartoztunk eredeti csoportunkhoz, feltételezhető, hogy nehezen találunk egy olyan csoportot, ahova minden véleményünk hangoztatása ellenére teljesen illeszkedünk. Akár eredeti csoportunkba igyekszünk visszakéredzkedni, akár újat keresünk, nagy valószínűséggel valamilyen elvünk feladására, elhallgatására kényszerülünk. Ez Noelle-Neumann kutatásai alapján jól bevált stratégiáknak bizonyult, aminek következménye, hogy az adott vélemény egyre kevésbé lesz képviselve, azaz egyre kisebb az esélye, hogy csatlakozzanak hozzá, hiszen fontos a csoporthoz tartozásunk, így még kevesebben képviselik majd az adott véleményt. Ezt a folyamatot hívja a hallgatás spiráljának, s felhívja a figyelmet, hogy a médiának ezért nagy a felelőssége, mert a legtöbb témáról csak közvetve szerezhetnek információt az emberek, így a médiában kialakult arányok

nagyban befolyásolják, hogy képviselve érezzük-e a saját véleményünket.¹¹ Ha eredeti csoportunkba kerültünk vissza, akkor elhallgatásunkkal a közösség összetartozását erősítjük ugyan, de ugyanakkor növeljük a más csoportoktól való távolságot, hiszen veszítünk a kompromisszumkészségből. Ha másik csoportba vándoroltunk, akkor ugyanezt tesszük, ráadásul eredeti csoportunk hangerejét, ütőképességét is gyengítjük.

Noelle-Neumann elmélete arra is alkalmas, hogy a hangos kisebbség uralkodási módját modellezze, bár az elméletalkotó kifejezetten a kisebbség elnyomását mutatja be. Ugyanis, ha a kisebbség eléri, hogy a médián keresztül többnek lássék, akkor kiválthatja a nem kisebbséghez tartozóból azt az érzést, hogy nincs csoportja, így elindítja a hallgatási spirálnak a mechanizmusát. Nem szükségszerű, de ez is lehetséges következmény. Így kialakulhat, hogy a kisebbség véleménye kap nagyobb teret a közéletben. Ezzel a veszéllyel kell szembenéznünk mindenféle pozitív diszkrimináció esetén.

Összefoglalva: A PC az eredeti jobbító szándék ellenére alkalmas a nyelvi stigmatizálásra, a megbélyegzés az egyén és az egyén által képviselt csoport kirekesztéséhez, korlátozásához vezethet. A kirekesztés érzése arra ösztönzi az embert, hogy csoportot találjon, amit véleménye véka alá rejtésével oldhat meg, de ezzel kiteszi magát és esetleg közösségét a hallgatási spirál szívóerejének, aminek lehetséges következménye akár a kisebbségi vélemény eluralkodása is. Ez egy lehetséges kimenet, nem feltétlen szükségszerű, de mindenképpen figyelemreméltó. Elnézve a közéletünkben folyó politikai csatározások retorikáját reálisnak tartom, hogy minket is fenyeget ez a veszély. A helyzet pillanatnyi orvoslására nem látom a megoldást, a jövőre nézve egyetlen kivezető útnak a nevelést tartom. Csak akkor van esélye kiegyensúlyozott politikai közéletnek, ha tudatos, egyéni gondolkodásra, önreflexióra képes emberek nőnek fel, akik a média hatalmával is tisztában vannak. Ezt a nevelést sokan már elkezdték.

¹¹ EM GRIFFIN (ed.): *A first look at communication theory*. The McGraw-Hill Comp. INC. New York... 1997. 3rd ed.387–398 A magyar fordítás a 2000-es kiadás alapján készült, ami már nem tartalmazza az idevágó fejezetet.

Summary

Some thoughts about the connection of PC, stigmatizing and pseudo-speciation

The original intention of the politically correct language (PC) is to change words with negative connotation into neutral meaning. This way PC tries to influence the language artificially and purify the public life of prejudices. In spite of every good intention and goodwill this tool can become weapon. The PC is suitable for language stigmatizing as one easily can stigmatize himself by not using the very last version of PC. One of the most important human motivation is to belong to a community. It means that the stigmatized person will necessarily look for a new group or will try to get back to the original one by giving up his opinions. At this point of the presumable process the stigmatized person and the group represented by him can turn pseudo-speciation which includes the possibility of increasing aggressiveness. The spiral of silence can also appear which distorts honest opinions.

Politikai kommunikáció az interneten

Bevezetés

Az internetes kommunikáció a közvetett emberi kommunikáció egyik fajtája. Napjainkban a hagyományos tömegkommunikációs eszközök, azaz a könyvek, a nyomtatott sajtó, a rádió és a televízió mellett az internetes kommunikáció hatásköre egyre inkább nő. Az említett tömegkommunikációs eszközök előnye, hogy hatalmas tömegekhez képesek híreket, üzeneteket eljuttatni. Ugyanakkor hátrányt jelent, hogy az esetek többségében egyirányú kommunikációt valósítanak meg. Az Internet viszont ezen túlmutat, hiszen lehetővé teszi azt is, hogy az információ vevője a hozzá érkezett üzenetre reagáljon. Az internetes kommunikáció során tehát a résztvevők között interakció jöhet létre akkor is, amikor az információ adóját és annak vevőjét tér és idő választja el egymástól. Ennek köszönhető, hogy az Internet nyújtotta kommunikációs lehetőségeket az állampolgárok és a hatalom képviselői egyaránt kihasználják, amikor véleményüket szándékoznak kifejezni vagy pedig érdekeiket kívánják érvényesíteni.

Jelen tanulmányt egy 2005-ben végzett felmérés előzte meg, amelynek alapján először az internetes kommunikáció sajátosságait mutatom be, majd azt, hogy a „kettős állampolgárság” referendumának politikai kommunikációja során milyen lehetőségeket nyújtott az Internet az embereknek arra, hogy véleményt nyilvánítsanak. Napjaink legdinamikusabban fejlődő médiumai közül választásom azért esett az Internetre, mert óriási előnye az interaktivitás, így a honlapok és web-fórumok szerkesztőinek véleménye mellett szinte azonnal megjelenik az olvasók véleménye is, ami megkönnyíti a tájékozódást és kibővíti, színesíti a témával kapcsolatos információkat. Ezen kívül a keresett témák könnyen megtalálhatók és bárki számára hozzáférhetők. Az Internet egyedi, korábban még soha meg nem jelent diskurzust tesz lehetővé, ahol a kommunikáció

részrtvevői egyedi szituációba kerülnek, amelyben oly módon nyilvánulhatnak meg, mint ahogy eddig még soha nem tették.

1. Az internetes kommunikáció sajátosságai

Az információáramlás mintái fokozatosan változnak, és mindig vannak olyanok, akik szeretnek a változások elébe menni, az információáramlásának ellenőrzése ugyanis komoly hatalmat jelent. Az Internet azonban számos sajátossága miatt kikezdi a hagyományos hatalmi viszonyokat és kihívást jelent azok számára, akik ellenőrizni szeretnék. Andrew Shapiro négy fontos jellemzőt határoz meg, amelyeket a Net alaptörvényeinek nevez (Dányi 2003).

Az első a *many to many* interakció, azaz szemben a hagyományos média felülről lefelé irányuló *one to many* kommunikációs mintájával az Internet a horizontális, decentralizált kommunikációt erősíti mindamelllett, hogy természetesen alkalmas a *one to one* és a *many to one* kommunikációra is. Ez a hatalom szempontjából jelentős változás, hiszen a közönség nem passzív befogadó, hanem aktív felhasználó. Míg egy *szamizdat* esetében a kiadvány gyártása sok pénzbe került, terjesztése, olvasása kockázattal járt, addig az internetes tartalmak előállítás olcsóbb, egyszerűbb, a célközönség létszáma pedig többszöröse lehet a hagyományos földalatti újságok olvasóinál.

A második sajátosság az, hogy az Interneten lévő tartalom digitális, ezért könnyű tárolni, szerkeszteni, reprodukálni, másolni és ez a rugalmasság szintén kikezdheti a hatalmi struktúrát. A harmadik fontos tényező, hogy a hálózat osztott, nincs egyetlen központja, így nehezen ellenőrizhető. Főleg akkor, ha az üzenet apró egységekre felosztva, külön utakon jut el egyik helyről a másikba, kikerülve ezzel a kapuőröket. A negyedik, hogy az Internet bárki számára szabadon hozzáférhető és senkinek sem a tulajdona.

A shapiroai négy tulajdonság mellett további fontos jellemzőket emelnék ki, mint például az, hogy az Internet nemzetközi rendszer, rendkívül gyors adatátvitelre képes és bárhol elérhető. Ezt azért tartom fontosnak, mert a hagyományos médiumokkal szemben a világon bárki, napra-, sőt „órára készen”, bármilyen körülmények között használhatja. Mindez nem

mondható el egy országos lapról, ami mindig az előző napi híreket írja meg és nehezen elérhető például egy kis településen vagy éppen rossz időben.

A „kettős állampolgárság” referendumának politikai kommunikációja megfelelő minőségű és mennyiségű marketing munka hiányában „gyengélkedett”. Azonban az állampolgárok körében az Internet segítségével élénk vita bontakozhatott ki, és ez az új technika tette lehetővé, hogy az emberek egymással megosszák véleményüket, azaz egy gyengén működő *one to many* politikai kommunikáció mellett kitűnően működhet a *many to many* kommunikáció ugyanabban a témakörben.

2. Az internetes kommunikáció újabb lehetőségei a politika számára

Az internetes kommunikáció lehetőségeit a politikai intézmények igyekeznek kihasználni. A világháló új működési módokat hoz létre, amelyekről legtöbbször két megközelítési módban olvashatunk. Az egyikbe azok tartoznak, amelyek szerint a politikai intézmények demokratizálódása, nyitottabbá, felhasználóbaráttá válása, a politikai részvétel és aktivitás növekedése várható. A másikba azok a vélemények sorolhatók, amelyek szerint az intézmények működésében azért nem mennek végbe változások, mert az állampolgárok érdeklődése, igényei nem teszik mindezt szükségessé, és azért sem, mert a politikai intézmények megtalálják a módját, hogy az Internetet saját hatalmukat stabilizáló diskurzusok logikájának rendeljék alá (Kiss-Boda 2001).

A politika legfőképpen propagandának használja az Internetet. A fontos politikai kérdésekben való álláspontját teszi közzé, és sokszor hiányoznak a független forrásokból származó elemzések. Mindemellett remek lehetőséget kínál a folyamatos kapcsolattartásra a párt vagy a politikus támogatóival. A levelezési listára feliratkozók rendszeres értesítést kaphatnak az aktuális hírekről. Ettől persze különbözik az, amikor véletlenszerűen kiválasztott címekre küldenek politikai reklámüzeneteket. A politikai kommunikáció természetesen nem szűkíthető a pártoknak a választás körüli kampányára, az azon kívüli időszakban is fontos. Kiss Ba-

lázs szerint a „hálózati állam” kialakulása már elkezdődött, és ez egy újfajta politikai működés felé vezető program. Érdekes, hogy a Világháló, amelynek legfőbb szerepe a globális elérhetőség biztosítása, hasznos lehet a helyi lakosokkal való kapcsolattartásra is.

A politikai intézmények legtöbbször attól „szenvednek”, hogy a hagyományos tömegkommunikációs médiumok nem adnak nekik megfelelő láthatóságot. Ennek a korszaknak vége, hiszen egyre többen használják az Internetet, és az intézmények egy professzionális honlappal mindezt orvosolhatják.

A hagyományos tömegkommunikációs médiumok vegyes érzelmekkel fogadták az internetes korszakot, úgy gondolták, ezentúl fölöslegesek lesznek, amit azzal próbáltak meg kiküszöbölni, hogy létrehozták saját formájuknak internetes változatát, így off-line és on-line médiumokként egyaránt léteznek. Ilyenek például a hvg.hu, a nol.hu, a tv2.hu vagy a mancs.hu weboldalak. Létrejöttek olyan újságok is, amelyek csak az Interneten olvashatók, nekik nem kell lapterjesztéssel, nyomdatechnikával foglalkozniuk, ellenben rengeteget költenek például multimédiás programok készítésére. A politikai intézmények elébe mennek a tömegkommunikáció igényeinek, mert arra számítanak, hogy a kényelmesség és a költségmegtakarítás okán az újságírók az általuk elhelyezett internetes híreket és háttéranyagokat fogják átvenni és alapul venni a „hírtermelésben”.

3. Az állampolgárok kommunikációja a politikai intézményekkel

Annak érdekében, hogy az állampolgárokat aktivitásra ösztökéljék, a politikai pártok változatos eszközöket alkalmaznak, változatos elemeket helyeznek el honlapjaikon. Ilyenek a következők:

- természetes az e-mail cím feltüntetése, amelyre a látogató elküldheti a szervezetnek szánt üzeneteit,
- gyakori, hogy a honlapra látogató szavazhat, illetve kifejtheti véleményét valamilyen neki feltett kérdésben,

- politikai aktivitást jelent, ha a betérő feliratkozik a szervezet hírlevelére,
- jó ötletnek bizonyult a karikatúrák és a viccek elhelyezése, amelyek tovább küldhetőek,
- elküldhetjük az elolvasott cikket is ismerősünknek, amely által a küldő állampolgár a párt propagandistájának érezheti magát,
- a honlapot kezdőlapnak is beállíthatjuk, képernyővédőt tölthetünk le, vagy különböző tárgyakat vásárolhatunk,
- a honlap működhet portálként is, amelyen szinte mindent megtalálhatunk, mint például menetrendet, moziműsort, vicceket, szabadidős programokat stb.
- sok helyen látható, hogy a szervezet fenntart egy zártabb részt a párttagok számára, amelyet adataink, önéletrajzunk leadásával látogathatunk, így akár párttagnak is érezhetjük magunkat.

4. Az Internet szerepe a kampányban

Magyarországon a 2002-es választások előtt az információs technológiák szerepe még elhanyagolható volt, ekkorra azonban a legtöbb párt már megújította honlapjait. Ezek a technológiák egy régebben tartó folyamatba illeszkedtek bele, amelyben a modern kampányt felváltja a posztmodern kampány. A pártok kommunikációs stratégiáinak fő elemei a marketingtechnikák és a közvélemény kutatások lettek. Mivel a reklámszakembereknek és a professzionális kommunikációs tanácsadóknak legalább olyan nagy szerep jut, mint a politikusoknak, a politikai marketing részévé a politikai kommunikáció vált, amelyben a politikusok szerepe is megváltozott. Fokozatosan előtérbe kerültek a vezérek, az értékeket megismélysítő személyek, – Mazzoleni fogalmazása szerint – a „politikai hatalom fizikai szimbólumai” (Dányi 2003: 56).

A web technikai szempontból jól illeszkedik a pártok kampánystratégiáiba és a pártok legfőképpen honlapjaikat elsősorban felülről lefelé irányuló kommunikációra használják. Stephen Coleman és Nicola Hall a

2001-es brit választási kampány során elemezte a pártok internetes stratégiáját (Dányi 2003: 56). Eszerint négy tényező van, amiért egy pártnak érdemes honlapot üzemeltetnie. Az első a multimédiás üzenetekben rejlő lehetőség, a második a személyre és a választási csoportra szabott kommunikáció, a harmadik az interaktivitás, a negyedik pedig az, hogy az üzenetek közvetlenül, az újságírók szűrője nélkül jutnak el a címzetthez. Az interaktivitás, az érvek internetes megvitatása sokszor azonban nyűg a politikusok számára, ugyanis tartanak attól, hogy elveszítik ellenőrzésüket a kampánytechnikák kicentizett, nehéz munkával felépített hatásmechanizmusa felett. Sokszor ezért használják a webet egyszerű faliújságnak. Azonban – és ennek kezdete már ma is jól megfigyelhető – egy idő után már nem a párt sajtóközleményeinek letöltése, hanem a különböző kommunikációs hálózatokon történő információáramlás lesz a meghatározó. Így érezheti az állampolgár, hogy valójában interaktív résztvevője a politikának.

A „kettős állampolgárság” kérdésköre kapcsán rengeteg, mozgósító, közös politikai cselekvésre szólító üzenettel találkozhattunk, amelyek azért érdekesek, mert a „virtuális” tömeg mozgósításával a párt felmérheti, hogy mekkora ebből a tömegből a valós közösség. A kampányesemények és a tüntetések megszervezése könnyebb lesz sms-ekkel, kör e-mailekkel, például: „2x igen a helyes válasz” (www.fidesz.hu/tarsalگو, Ördög 2004.12.03. 22:03)

5. A párthonlapok

Az új eszközök használatának ára a jól bevált kommunikációs technikák felülvizsgálata. Az internetes megjelenítés a pártok költségvetésében fokozatosan egyre több pénzbe kerül. Emellett nem volt könnyű a pártok szervezeti rendszerében helyet találni az internetes csapatnak: a pártvezetőkkel és kampányfőnökökkel együttműködő tartalomfejlesztőknek, webdizájnereknek, számítógépes szakembereknek. Mára ez teljesen megváltozott. Napjainkban elengedhetetlen, hogy egy párt profi honlappal rendelkezzen, és ha az Internetet használók aránya továbbra is ilyen nagymértékben növekszik, néhány év múlva az egyik legfőbb szerep a számítógépes szakembereknek jut majd a párton belül (Dányi-Sükösd 2002).

Dányi Endre és Sükösd Miklós szerint a pártok az internetes politikai kommunikáció különleges szereplői. A párt honlapok helyzete és feladata alapvetően különbözik a nagy portáloktól. A portálok híreket és szolgáltatásokat nyújtanak. Céljuk - más nyereségorientált oldalakhoz hasonlóan - az internetes látogatottság növelése, hisz ez hoz pénzt az üzemeltetőnek. Ha sok a látogató, akkor egyre többen akarnak náluk reklámozni, s így reklámbevételeik növekednek. A portáloknál ezért a látogatottsági adatok (a látogatók és az oldalletöltések száma) a legjobb hatékonyságmérők.

Ezzel szemben a pártok honlapjainál a hatékony kommunikációnak csak szükséges, de nem elégséges feltétele a nagy érdeklődés. Ráadásul egyik párt honlap látogatottságáról sem állnak rendelkezésre hiteles látogatottsági adatok - szemben az üzleti oldalakkal. De ez nem is annyira fontos, hiszen egy olyan párt, amelynek honlapját naponta több százezer ember nézi meg, de senki nem szavaz rájuk a választáson, - ha egy céghez hasonlítjuk - fölöslegesen költött az internetes megjelenésre. Ha viszont nem egy céghez hasonlítjuk, hanem külön kezeljük, elmondhatjuk, hogy a párt honlapok esetében fontos a szavazatszerzésen kívül még a személyes kapcsolattartás is a választókkal. Itt ugyanis a szimpatizáns olyan társakkal beszélhet, akik osztják véleményét, és megerősítik abban, hogy rajta kívül még több ezren gondolkodnak hasonlóképpen.

6. A szavazatszerzés

A szavazatszerzés egyik módja a választó meggyőzése. A pártok honlapjai tele vannak politikai hírekkel, interjúkkal, véleményekkel és más olyan tartalmakkal, amelyek szavazatokat próbálnak szerezni a pártnak. Az elfogulatlan vagy bizonytalan választó azonban általában nem a pártok honlapjaiból tájékozódik. Erre ugyanis ott vannak a nagy információszolgáltató portálok, illetve az olyan hivatalos oldalak, mint például a www.valasztas.hu és természetesen a hagyományos média: a tévé, a rádió, a nyomtatott sajtó. A pártoknak vállalniuk kell azt a szerepet, hogy honlapjaik a meggyőzésre, és nem a tárgyilagos tájékoztatásra irányulnak. Tisztában kell lenniük azzal is, hogy a látogatottság növelése önmagában nem ér semmit. Nehéz ilyen körülmények között hatékony on-line kommunikációt folytatni. Tovább bonyolítja a helyzetet, hogy a párt honlapok

közönségéről – szemben egy vállalattal - nem sokat lehet tudni. Ebben az esetben egy olyan képzelt politikai közösségről van szó, amelynek tagjai általában nem ismerik egymást, ritka kivételnek számítanak a szellemes álnéven szereplő, szinte naponta egymással vitatkozó vendégek a chat-vonalakon. Ilyen például a Fidesz honlapján előszeretettel vitatkozó, szélsőséges nézeteit hangoztató „Rózsa Misi”, aki minden nap visszatért a „kettős állampolgárságról” szóló vitába és baloldali beállítottságát nyíltan vállalva a jobboldali chat-elők - mint amilyen Hapcika is - egyik legádázabb „ellenségévé” vált.

*„Az igen lett több ... az egy más kérdés, hogy a pszichopata gy.f. vezeterek felszólítására az ilyen h****k mint te képes volt azért elmenni a szavazóhelyiségekbe, hogy azokat akik minden nap megküzdének azért amit te nem érdemelsz és f****d sincs, hogy mit jelent gerinctelen csigaként csak bólogatni tudtok annak a ripacsnak aki ha feltűnik a képernyőn a 13 éves lányom hülyére röhögi magát.”*

(www.index.hu/forum/közélet, Hapcika, 2004. 12. 06. 22:32)

„Bebuktatok az egészet.....mindkét kezdeményezésetek csúfosan megbukott. Beégett a pártotok, beégtetek mind. Kevesek vagytok és... ..előnyötök teljesen elfogyott. Ellenzék így még nem bukott meg a rendszerváltás óta, kormány ilyen népszerű még nem volt az érája adott időszakában! Románok románok maradnak, kórházak privatizálhatóak, ti pedig mehettek a francba!”

(www.index.hu/forum/közélet, Rózsa Misi, 2004 12.06. 22:50)

A fórumokon nem ritkák az ehhez hasonló szélsőséges megnyilvánulások, azonban a néhány szélsőséges megnyilvánulás mellett nagy részben kifinomult stílussal és kultúrált párbeszédekkel is találkozhatunk.

„Nem hiszem, hogy kaphattak volna másodosztályú állampolgárságot. Ilyen nem létezik. Egy csomó dolog csak a magyar állandó lakhely alapján jár, de a magyar útlevéllel bármikor szert tehetnek állandó lakhelyre M.o.-on. A kétféle állampolgárság képtelenség, csak belföldi és külföldi illetőségű magyar állampolgárról lehet szó, és bármelyik

szabadon dönthet, hogy melyik akar...” (www.index.hu/forum/közélet, Trebitsch, 2004.12.06. 3:36)

A bemutatott példák azt sugallják, hogy amennyiben a felülről jövő információ a kis ember számára nem elégséges, azt az Internet segítségével kiegészítheti, mivel véleményt cserélhet azokkal, akik szintén információéhségben szenvednek. Természetesen ebben benne van az is, hogy sokszor hajlamosak vagyunk kikérni és elfogadni a hozzánk hasonló emberek véleményét, és nem feltétlenül hisszük el, amit a média sugall. Miután szelektáljuk, alakítjuk, befolyásoljuk, majd befogadjuk az így megszerzett információt, egyéni álláspontot alakítunk ki, amelyre a médián kívül nem-hivatalos személyek véleménye is hatással van.

Következtetés

Napjainkban az Internet megjelenésével egy újabb kommunikációs lehetőség áll az emberek rendelkezésére. Bár „az internetes szövegekre sok esetben nem jellemző a szabályozottság, a normativitás és a szerkesztettség magasabb foka” (Éva 2006), jelentőségük az információtovábbítás és a meggyőzés szempontjából mégis felbecsülhetetlen. Tudvalevő, hogy az Internetnek még számos más káros hatása is érvényesülhet. Ennek ellenére úgy gondolom, hogy az internetes kommunikációnak az előnyeit feltétlenül ki kell használnunk. A mai társadalom ugyanis a kommunikációra épül, és arra, hogy minél előbb eljusson az emberekhez az információ. Aki viszont mindebből kimarad – lemarad.

Felhasznált szakirodalom

- Dányi Endre – Sükösd Miklós 2002: Párthonlapok a választási kampányban.
In: *Népszabadság*, 2002. március 25.
- Dányi Endre 2003. Posztmodern kampánytechnikák és az ellenőrzés válsága.
In: *Sárközy Erika – Schleichner Nóra: Kampánykommunikáció*. Budapest: Akadémiai Kiadó.

Éva Erzsébet 2006. Elektronikus kommunikáció és nyelvhasználat. In: Klauudy-Dobos (szerk.)

A világ nyelvei és a nyelvek világa. Soknyelvűség a gazdaságban, a tudományban és az oktatásban. A MANYE Kongresszus előadásai. 2/2. Pécs-Miskolc.

Kiss Balázs – Boda Zsolt 2001. Politikai kommunikáció az Interneten”. In: *Politikatudományi Szemle 2001.* 4. 239-260.

(www.fidesz.hu/tarsalگو, Ördög 2004.12.03. 22:03)

(www.index.hu/forum/közélet, Hapcika, 2004. 12. 06. 22:32)

(www.index.hu/forum/közélet, Rózsa Misi, 2004 12.06. 22:50)

(www.index.hu/forum/közélet, Trebitsch, 2004.12.06. 3:36)

Summary

Political communication on the Internet

Internet communication is a new means of spreading information in the 21st century. The study is based on a survey made in Hungary in 2005 in connection with a referendum and describes the way the Internet contributed to political communication between people. After giving a short account of the properties of Internet communication, the study points out the importance of „many-to-many” interaction in contrast to the traditional „one-to-many” form of communication.

A magyartanárképzés kritikus pontjai és megoldásra váró feladatai az európai integráció folyamatában

A magyarországi tanárképzést (így a magyartanárképzést) a közoktatás modernizációja *kihívások* elé állította. A 18 éves korig tartó kötelező iskolázás, valamint a középiskolázás általánossá válása következtében az iskolarendszerben jelen vannak azok a tanulók, akik a közismereti tantárgyak tanulása iránt már nem vagy alig érdeklődnek, e tantárgyakkal szemben alulmotiváltak, hiszen többségük az iskolában tanulási kudarcok sorát élte át. A jog által iskolába kényszerített fiatalok jelentős része a magas kultúrától elidegenedett, s az ún. ifjúsági szubkultúrának hódol. /1/ A szakközépiskolákban és a gimnáziumokban közel 20 százalékot tesz ki az önálló tanulásra nem képes diákok száma, akiket az utóbbi évtized olvasásmérési eredményei funkcionális analfabétizmussal illetnek, mivel ezek a tanulók az olvasást mint kultúrtechnikát nem képesek a tanulás szolgálatába állítani. /2/

A közoktatás bemeneti tartalmait szabályozó Nemzeti Alaptanterv, amely alapját képezi az iskolák helyi pedagógiai programjának, képesség-szemléletet tükröz, és csak másodlagosan sorol föl megtanulandó ismereteket. Tehát – a *Magyar nyelv és irodalom* tantárgyra konkretizálva – a hangsúly az ún. nyelvhasználati képességekre tevődött, azaz az olvasás különböző fajtáira (néma-értő, adat- és információkereső, értelmező, meditatív, hangos és felolvasó technikákra), a szóbeli és írásbeli szövegalkotás különböző műfajaira, azaz a verbális és a nem verbális kódok hatékony elsajátítására, a helyes kiejtésre, a helyesírásra, a korszerű információs és kommunikációs technikák kezelésére, a könyv-, sajtó- és könyvtárhasználatra, az irodalmi szövegek befogadására, az önálló olvasat, interpretáció kialakítására stb.

A 2004-ben bevezetett *Magyar nyelv és irodalom kétszintű érettségi* – az írásbeli és a szóbeli egyaránt – ugyancsak a fentebb felsorolt képességeket preferálja, azaz a teljesítmény-elvárások már nem a reprodukcióra, hanem a feladathelyzetben megnyilvánuló kreációra irányulnak. Erről tanúskodnak a részletes követelményeket bemutató kompetenciák, amelyek közép és emelt szinten kerültek bemutatásra. Tanulságos ezeket röviden felidézni, hiszen a tanárképzés során ezekre a képességeknek birtoklására és ezeknek a tevékenységeknek a gyakoroltatására kellene felkészíteni a hallgatókat mint leendő tanárokat.

- *A ma érvényben lévő érettségi vizsga* ellenőrzi a tanulók szöveg-olvasási és szövegértési képességét, azaz az írott információkezelés technikájának elsajátítottságát. Az olvasott szövegek közben információk célirányos és kritikus használatáról kell a diákoknak számot adniuk, ismeretekről, mások gondolatairól, véleményéről személyes állásfoglalást kialakítaniuk. Az irodalmi és nem irodalmi szövegek értelmezése során különböző szövegértelmezési eljárásokat kell alkalmazniuk a műfajnak és a megadott szempont(ok)nak megfelelően. (Pl.: Szépirodalmi, szaktudományos, publicisztikai, gyakorlati szövegek értelmezésével, összehasonlításával, értékelésével a gondolatmenet, a kifejezőmód, a műfaj, a szerkezet, a grammatikai szerveződés, a stílus jelentéshordozó szerepének megfogalmazása; Szövegen belüli és szövegek közötti jelentésbeli egymásra utalások megfogalmazása; Írott közlésekben, megnyilatkozásokban a cél, a kommunikatív kontextus meghatározása, a szerzői vélemények, álláspontok felismerése, rekonstruálása, értékelése, stb.)
- Az írásbeli szövegalkotás képességét a korábbiakhoz mérten jóval alaposabban vizsgálja az új érettségi. A tanulóknak tájékozottó, érvelő, esszé típusú szövegeket kell létrehozniuk megadott témákban, eközben tekintettel kell lenniük a megnyilatkozás céljának, tárgyának megfelelő kifejtettségű és stílusú közlésre, a köznyelvi norma alkalmazására, a biztos helyesírásra és a rendezett, olvasható írásképre. (Pl.: Kérdés, probléma írásbeli megvitatása,

a téma több nézőpontú értékelését is magában foglaló önálló vélemény, álláspont következtetés megfogalmazása az érvelés módszerével; Műalkotások: széppróza, film, épített környezet keltette élmény, vélemény, hangulat, álláspont kifejezése; Hivatalos írásművek: hozzászólás, pályázat, levél, kérvény szerkezeti, tartalmi, nyelvi normáinak alkalmazása.

- A szóbeli érettség in a szövegalkotás produktív és akusztikus vonatkozásainak értékelése egyaránt szerepel: Lényegre törő, világos felépítésű, önállóan kifejtett közlésre kell törekedniük a tanulóknak, eleget tenniük a nyilvános beszéd, a közszereplés főbb nyelvi és viselkedésbeli kritériumainak, valamint tekintettel lenniük az artikuláció, a kiejtés, a hangsúly, a hanglejtés normáira, valamint a beszédtempóra, a hangerőre és a szünettartásra is. /3/

A fentiekben elmondott változások olyan minőségileg új követelményeket támasztanak a gyakorló tanárokkal szemben, amelyek információs társadalmunkban többé nem szűkíthetők le a tananyag „leadására”, „átadására” és „számonkérésére”. Helyette a diákok egyéni képességeit figyelembe vevő fejlesztés, azaz a tanulás-segítés, a tanulásirányítás, az ezzel együtt járó probléma-, konfliktus- és frusztrációs helyzetek felismerése és bánásmód-pedagógiaileg adekvát kezelése kerül a tanári tevékenység középpontjába. Nem nehéz belátni, hogy mindez a korábbiakhoz képest homlokegyenest eltérő tanári tudást, képességeket és beállítódást követel meg. Ezeknek az új tanári kompetenciáknak a megtanulása a tanárnak készülő hallgatók számára azért is gondot jelent, mert az iskolákban mint potenciális gyakorlólhelyeken nem figyelhetik meg, nem gyakorolhatják ezeket a kompetenciákat. Ezt az állítást hitelesítik végzős magyar szakos diákjaim (40 hallgató) szakmai gyakorlatról készített hospitálási feljegyzései (a negyven hallgató mintegy 800 óráról készített feljegyzést). E dokumentumok szerint a látott tanítási órákon a differenciált képességfejlesztés alig bukkan föl, az iskolákban uralkodik a tanári verbalizmus és a frontálisan szervezett tanítási óra. Azt mondhatjuk, hogy a sokat hangoztatott és paradigmaváltást szorgalmazó ún. *kompetencia alapú*

oktatás egyelőre csak a jogi szabályozás (a rendeletek szintjén, azaz papíron) létezik.

A tanárképzés kritikájáról, koncepcionális megújításáról az elmúlt évtizedben számos publikáció született, elsősorban Zsolnai József pedagógiai, felsőoktatás-pedagógiai műhelyeiben. /4/ Ezeket részben az a tapasztalat motiválta, hogy nem engedhető meg, hogy a tanárképzés a közoktatási reformok után kullogjon. Ugyanis az elmúlt évtizedekben anyanyelvi- és irodalompedagógiai kísérletek, akciókutatások sora bizonyította, hogy eredményes közoktatási reformok nem képzelhetők el a tanárok átképzése, pedagógiai kultúrájuk radikális megváltoztatása nélkül. /5/ A szakmai rutinjukhoz, pedagógiai nézeteikhez ragaszkodó tanárok a közoktatásba bevitt, legitimált, kutatások és kísérletek alapján megszületett tanterveket és programokat arra hivatkozva hátrítják, hogy az adott tanterv vagy program nehéz a tanulóknak. Pedig valójában pedagógiai paradigmaváltásra, új típusú tanári tudás elsajátítására lenne szükség az új szemléletű, tudományos megalapozottságú tantervek vagy programok sikerre viteléhez. /6/

Kihívás elé állítják a magyartanárképzést a kétszintű képzésre vonatkozó elképzelések és azok a bontakozó lehetőségek is, amelyek első látásra kevésbé tartalmi, inkább szervezeti-szerkezeti szinten ígérnek változást. A felsőoktatás tömegessé válása a felsőoktatásban oktatóktól is pedagógiai szemléletváltást követelne, mint ahogyan az elmúlt száz évben az oktatási rendszerek minden szintjén (elemi iskoláztatás, középiskoláztatás) professzionalizációt sürgetett a tömegoktatás elterjedése. /7/ A pedagógiai szemléletváltásnak minimálisan arra kellene elsősorban irányulnia, hogy a hallgatók meglevő egyéni képességeit, előzetes tudását és attitűdjeit figyelembe véve szülessenek meg az előadások tematikái, a szemináriumokra tervezett gyakorlatok, s ennek szellemében kellene hogy folyjon a felsőoktatás-pedagógiai oktatói munka. Az ellenőrzésekkor pedig – a tömegképzés ellenére – a hallgatók teljesítményeinek szakszerűbb megismerésére és megítélésére kellene törekedni, szem előtt tartva és mérlegelve a kimeneti képzési követelményeket.

A jelenlegi tanárképzési gyakorlat – ezt aligha vitatja bárki – elsősorban a hagyományos értelemben vett *tanári kultúráközvetítő szerepre* ké-

szíti fel a hallgatókat. Adós marad sok tekintetben a különböző műfajokban történő szóbeli és írásbeli kommunikációs kifejezőképességeik, érve-lő és vitakultúrájuk fejlesztésével, meglevő nyelvhasználati képességeik éppígyletének értékelésével, hiányosságaik, hibáik szembesítésével.

Az egyetemi képzés elsősorban repetícióra, reprodukálásra épít, az alkotás, az önálló kutatási-fejlesztési produktum létrehozása, az ebben való közreműködés csak azokat a „legjobbkat” illeti meg, akik kapcsolatba kerültek a különféle szakkollégiumi közösségekkel, akik a tudományos diákköri mozgalmakhoz, egyetemi lapok szerkesztőségeihez, illetve egyéb hallgatói önképző művészeti csoportokhoz csatlakoztak. Úgy is mondhatjuk, diplomás tanárokat (a legjobb esetben a kultúra fogyasztóit) és nem értelmiségieket (alkotó és organikus értelmiségieket) képeznek az egyetemeken. Így joggal feltehető a kérdés: képesek lesznek-e a hallgatók, a jövő tanárai arra, hogy alkotással kapcsolatos értékeket közvetítsenek leendő diákjaiknak? Lehet-e értékeket kívánatosá tenni azok hiteles megjelenítése nélkül? /8/

A tanárképzést folytató felsőoktatási intézményekbe történő bejutás már nem kötött felvételihez, felvételi elbeszélgetéshez. A kétciklusú képzés bevezetésének eddigi intézkedései szerint a szisztéma továbbra is úgy alakul, hogy nem történik meg a pedagóguspályára alkalmatlan jelentkezők (a neurózisban, pszichózisban, pszichoszomatikus betegségben szenvedők) kiszűrése, és nem történik meg a korrekciót, rehabilitációt igénylők professzionális, egyéni segítése egyetemi képzésük során. Így továbbra is súlyos beszédhibások juthatnak el például úgy a magyartanári diploma megszerzéséhez, hogy beszédhibájukról eddig nem is szereztek tudomást, mert sem az általános, sem a középiskolában, de még az egyetemen sem hívták fel erre a figyelmüket.

A fenti kihívásokat, válaszra váró problémákat áttekintve felmerül a kérdés: talán nem is a képzés nézőpontjából, a képzési követelmények felől kellene szemlélni és megfogalmazni a tanári kompetenciák kérdését, hanem foglalkoztatástani nézőpontból. Úgy, ahogyan ezt újabban néhány más humán szakmában teszik. Ez esetben a munkaerőpiac fogja eldönteni, kik azok a pedagógus munkavállalók, akik felkészültségük, kifejlesztett képességeik birtokában eleget tudnak tenni a megváltozott követelmé-

nyeknek. Talán nem lenne haszontalan más humán szakmák gyakorlatát tanulmányozni azzal a céllal, miként igyekeznek az eredményfelelősség szempontjából tökéletesíteni működő gyakorlatukat.

Egyes orvosi szakmák például (köztük a szülészet-nőgyógyászat) szakmai szervezetei és intézményei sorra adják ki a szakmai konszenzuson alapuló *protokollkönyveket*, amelyek alapjául szolgálhatnak a szakma művelésének, finanszírozásának, a minőségtanúsításnak és a szakmai ellenőrzésnek, mert alkalmasak arra, hogy az egészségügyi szakellátás sztenderdjeiként funkcionáljanak a szakmai felügyeletet gyakorló kollégiumok, a finanszírozásért felelős intézmények számára, valamint műhiba- és kártérítési perek esetén. Ezek a kimunkált és részletesen leírt szakmai protokollok a gyógyító tevékenységet algoritmusok összességéként mutatják be, ahol mind a diagnosztikában, mind a terápiában – nagyrészt kutatások eredményeként tanult vagy a tapasztalatok alapján kialakított, kismértékben intuitív lépések során – a gyógyító orvos egyre közelebb jut a panaszokat, tüneteket okozó betegség diagnózisához, illetve a kórisme adatai alapján *döntések sorozataként* alakítja ki a szükséges terápiás javaslatát. A protokollok természetesen az egészségügy teljes működését átszövik, nemcsak az orvosi, hanem az ápolási és egyéb munkafolyamatok szintjeit is. /9/

A már fentebb említett, közoktatás-és felsőoktatás-kutatással, illetve fejlesztéssel egyaránt foglalkozó szakmai műhelyben (legújabbban a Pannon Egyetem Bölcsészettudományi Doktori Iskola a „Pedagógusképzés Pedagógiája” Alprogramban) folynak Zsolnai József szakmai irányításával a pedagógus szakma professzionalizációját segítő, annak feltételeit és követelményeit rögzítő munkálatok. Az elkészült dokumentumok – amelyek a *pedagógiai professziógram* néven váltak ismertté – a különféle pedagógus-szakmák tevékenységeinek leírásait tartalmazzák, amelyek a *feladatok ellátásához elengedhetetlenül szükséges tudásfeleségeket, képességeket, attitűdöket, magatartásokat* is bemutatják, s kitüntetett figyelmet szentelnek a reflektív pedagógiai cselekvésnek. (Megjegyezzük, eddig körülbelül harminc pedagógusszakma professziógramja készült el.)

Hangsúlyozzuk, e pedagógiai professziógramok foglalkoztatás-tani nézőpontból rögzítik a pedagógus szakma ellátandó, elvégzendő tevé-

kenységköreit. Ezek természetesen több százféle tanári tevékenységet, megoldandó szakmai feladatot vesznek számba a szakma idealizált leírásakor. A továbbiakban a magyartanártól elvárható kompetenciák közül csupán a főbb kompetencia-nyalábokat soroljuk föl illusztrációképpen. (A részletezéstől terjedelmi okok miatt tekintünk el, részletes leírásukra v.ö.: Zsolnai József (2001) i.m.: 171-177. p.)

- I. Az anyanyelvi és irodalmi kultúra közvetítéséből adódó kompetenciák köre
 1. Irodalmi, irodalomtudományi, nyelvészeti és transzformációs pedagógiai kompetenciák (tudománytani nézőpont)
 2. Az anyanyelv- és irodalomtanulás értéke és értelmezése terén elvárt kompetenciák (tanulástani nézőpont)
 3. Az anyanyelv- és irodalomtanulás életkori és egyéni jellegzetességének kezeléséhez szükséges kompetenciák (pedológiai nézőpont)
 4. Az anyanyelv és irodalom tanulásához, valamint tanításához szükséges személyes kompetenciák hiteles, reflektív ismerete és kezelése (pedeutológiai nézőpont)
 5. Az anyanyelv és irodalom tanulásához kapcsolódó oktatáspolitikai érdekek kezeléséhez szükséges kompetenciák (oktatáspolitikai nézőpont)
 6. Az anyanyelv és irodalom tanításához szükséges kompetenciák köre (Tantárgy-pedagógiai-, didaktikai-, nevelés-módszertani nézőpont)
- II. Szocializációs tevékenységek, illetve szerepek kezeléséhez szükséges kompetenciák
- III. Perszonalizációs teendők ellátásához szükséges kompetenciák
- IV. Az iskolai szervezet életéből következő kapcsolattartási kompetenciák
- V. Az ügykezelés, információszolgáltatás kompetenciái
- VI. Érdekképviselési kompetenciák
- VII. Az önmegvalósítás kompetenciái

A magyarországi tanárképzés (így a magyartanárképzés) kritikus pontjainak felidézésével egy nagy fontosságú, a 21. században valószínűleg kulcsfontosságú *társadalmi alrendszer: a pedagógia* megoldást sürgető problémáira kívántuk felhívni a figyelmet. /10/ A magyartanár professziógram felvillantásával jelezni kívántuk, mi mindenre terjed ki egy pedagógiai gyakorlatot folytató magyartanár tevékenysége idealizált megközelítésben. Úgy látjuk, a professziógramok segíthetik a *tanárképzési* programok árnyaltabb összeállítását és kivitelezését, a *tanártovábbképzés* célirányos, a tartalmak szempontjából is releváns újragondolását. De a tanári gyakorlatot folytató pedagógusok személyes önképzésének megtervezéséhez, kivitelezéséhez is évtizedekre elegendő programot, teendősort kínálnak.

Hivatkozott szakirodalom

- /1/ Szapu Magda (2002) A zürkorszak gyermekei. Mai ifjúsági csoportkultúrák. Budapest, Századvég Kiadó, 414 p.
- /2/ Zsolnai Józsefné (1999) Út a funkcionális analfabétizmus felé. Hogyan tudnak olvasni Magyarországon az iskoláskorúak? In: Modern Nyelvtanítás, 4. szám, 32-38. p.
- /3/ Magyar nyelv és irodalom. Részletes vizsgakövetelmények. 40/2002. (V. 24.) OM rendelet a kétszintű érettségiről.
- /4/ Zsolnai József (1995) Koncepció a tanárképzés problémáinak számbavételéhez és szervezeti rendjének újragondolásához. In: *Az Iskolakultúra* V. évfolyam 15-16-17. számának melléklete, 16 p.
Zsolnai József – Kocsis Mihály (1997) Kritika és koncepció a magyarországi pedagógusképzés és -továbbképzés megújításához. Pécs, JPTE Tanárképző Intézet, 89 p.
- /5/ Zsolnai Józsefné (2002) A Nyelvi, irodalmi és kommunikációs nevelési program oktatáspolitikai kontextusa és hatástörténete. 1971-2001. Pápa, VETK Pedagógiai Kutatóintézete, 75-77. p. és 85-93. p.
- /6/ Zsolnai József (2001) Paradigmák és paradigmaváltások a magyarországi anyanyelv- és irodalompedagógiai kutatások körében. Pápa, VETK Pedagógiai Kutatóintézet, 189 p.
- /7/ Szabenyi Péter (1995) Gondolatok a pedagógusszakma professzionalizálódásáról egy kitűnő könyv ürügyén. In: Új Pedagógiai Szemle, 5. szám, 102-109. p.

- /8/ Nagy Attila (1996) Napi robotos vagy organikus értelmiségi. In: Új Pedagógiai Szemle, 12. szám, 93-104. p.
- /9/ Papp Zoltán (2002) Szerk. Szülészet-nőgyógyászati protokoll. Budapest, Golden Book Kiadó, 23. p.
- /10/ Zsolnai József (1996) Bevezetés a pedagógiai gondolkodásba. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 47-67. p.

Summary

Critical issues and open tasks in the training of teachers of Hungarian in the European integration process

The modernization of public schooling has challenged the Hungarian language and literature teacher training system as well: universal demand for high school graduation, the implemented competence-centered National Curriculum currently in effect, and the two-level final examination focusing on learning skills. These advancements call for change in the paradigms of teacher training too. Despite the mass-education dominating the universities, more emphasis should be placed on the development of students' competencies and creativeness instead of repetition if we are to save teacher training from being the slow adopter of public school reforms. Under the supervision of Professor József Zsolnai, the Education Research Institute of the Pannon University, Pápa has been developing *professiograms* that present a large scale of competencies from the perspective of employment required for teachers' professional performance in different educational areas and positions. Analyzing these documents the tasks of teacher training and the training of teachers of Hungarian is to be reconsidered.

Nyelvtanulás Besztercebányán

2004. augusztusában jöttem Besztercebányára, a Bél Mátyás Tudományegyetem Hungarisztika Tanszékére lektornak. Nagyon szeretek itt élni, s úgy gondolom, hogy a jövőben is folytatódnak azok a tartós jó emberi kapcsolatok, amelyek az elmúlt években szövődtek. Tudtam, hogy egy csodálatos országba jövök dolgozni. Örömmel fogadtam a megbízatást, hogy képviseljem hazámat Szlovákiában. Besztercebánya Szlovákia „szívében, ” közepében fekszik. Mivel kevés magyar él itt Besztercebányán, azért akadnak közöttük barátaim, ismerőseim, ami számomra nagyon fontos. Az embernek nemcsak az számít, hogy egy nagyszerű országban van, ahol rendkívül gazdag a kulturális örökség, a természeti adottság, hanem az is, hogy ismerje az itt élőket, legyen kapcsolata velük, tudja azt, hogyan élnek, mit éreznek és mi foglalkoztatja őket. A mosolyra itt is mosollyal reagálnak, megnyílik a szívük a másik előtt. Mielőtt megkezdtem lektori tevékenységemet, sokat olvastam a magyar-szlovák történelemről. Az járt a fejemben, hogy ez az 1000 éves „együtt melletti élets” vajon milyen nyomokat hagyott a szlovákok gondolkodásában Ez több évvel ezelőtt történt, s azóta sokat változott a világ. Amióta Szlovákia önálló köztársaság lett azóta a szlovákok többségében a barátságos viszony kialakítására törekcsenek. A századok folyamán sok ismert magyar személyiség (Balassi Bálint, Bél Mátyás, Mátyás király, Thurzók, Bethlen Gábor, Madách, Mikszáth, hogy csak a közismerteket említsem) alkotott itt. Közösen gondozzuk nagyjaink emlékét, s ma már nincs is olyan nagy jelentősége annak, hogy több évszázaddal ezelőtt ki hol volt. Sokat jártamkeltem a városban. Kíváncsi voltam az emberekre, figyeltem, hogy a szlovákon kívül még milyen nyelven kommunikálnak az emberek. Meg kell jegyezmem, hogy figyelemre méltó a történelmi városmag, a tér. Csodálatos, sőt azt is mondhatnám, hogy Európa egyik legszebb tere. Vonzza is a turisták ezreit, itt szinte az európai nyelvek mindegyike elhangzott. A legtöbben a szláv nyelveken: szlovákul, csehül, lengyelül, ukránul, oroszul

beszéltek, de jócskán beszélnek az angol, német, francia, olasz, spanyol nyelvet. Magyarat csak elvétve hallottam, de azt is inkább a hazánkból ide látogató turistáktól. Az itt élők nem beszélnek magyarul. Egy-két 80-90 éves nénikével beszéltem magyarul, de ők meg csak azt hajtogatták, hogy hiába van itt ez a sok szép épület, az ok már nem beszélnek. Megjegyzem a az idős hölgyek tökéletes magyarsággal beszéltek. Mivel Szlovákia is EU-s ország, érdekelt az, hogy a csatlakozás után milyen nyelveket tartanak fontosnak az iskolákban. Besztercebánya iskolaváros. 20 középiskolát, 6 nyelviskolát kerestem fel a kérdőíves szociolingvisztikai felméréshez. A másodéves hallgatóim voltak a segítségemre. 19 kérdésre kellett válaszolni. Mellékelem a kérdőíveket. Vizsgálatom a középiskolai korosztályra és a nyelviskolában tanuló páciensekre korlátoztam. A feladatlapok értékelése még folyamatban van, de a visszaérkezett 14 iskolából: 6 nyelviskolából, 8 gimnáziumból is érdekes következtést vonhatunk le. A kutatás során nagyon sok forrásból különböző technikákkal gyűjtöttünk adatokat. A tanárok és a diákok önkéntes kérdőívre válaszoltak. Fő célom az volt, hogy megtudjam, hogy melyik idegen nyelv nyelvtanulása a legfontosabb számukra és hogy melyik környezetnyelvet tanulnák meg szívesen, s miért őket? A kapott válaszok szerint angolul tanulnak (70 %) a legtöbben és azért mert az egész világban meg tudják ezen a nyelven értetni magukat, a számítógép nyelve is és a slágerek is angol nyelven válnak világ slágerré, a vásárolt termékek használati utasítása is angol, az internetről is angolul tudják letölteni a tanulásukhoz a legjobb ismereteket. A második helyen a francia nyelv áll a3. helyen a német nyelv, a 4. hely illeti meg a spanyolt, az 5. helyen az olasz, a 6-on a latin. Ezeket a helyezéseket az iskolák profilja határozta be. Környezet nyelvként sokan választották a cseh, a lengyel nyelvet, néhányan az orosz és a magyar nyelvet. A középiskolákban még szívesen tanulnának japánul és eszperantóul is. A nyelviskolákban más a helyzet. A nyelvválasztást a kínálat és a kedv befolyásolja. Nagyon széles a skála: angol, német spanyol, olasz, héber, orosz, japán, francia, holland, svéd, finn, orosz, ukrán, lengyel, arab, portugál. Az iskolások közül sokan azért járnak ide, hogy jobban tudják az iskolában a tanult nyelvüket követni vagy olyan korrepetálás jellegű szolgálatra van szükségük. Az idősebb generáció főként a külföldi munkavál-

lalás miatt, vagy kereskedelmi célból vagy utazási célból tanulja az idegen nyelvet. A kutatásunk széleskörű, terjedelmi okok miatt nem tudjuk kifejezteni. A további eredményeket a jövőben tervezem publikálni.

Összefoglalás

Ebben a cikkben arra tettem kísérletet, hogy megvizsgáljam azt, hogy mely idegen nyelveket oktatják a középiskolákban Besztercebányán, hiszen ez alakítja ki néhány év során Besztercebánya nyelvi térképét. A kutatás még kezdeti stádiumban van, ezt bizonyítja a felmérés részeredménye is. Az eddigi eredmények döntően azt hangsúlyozzák, hogy most a világcivilizációnak és a világnyelv-modellt megtestesítő angolnak van vonzása, divatja, ugyanúgy mint a korábbi európai nyelvi mintáknak, a latinnak, németnek és a franciának. A fő érv itt is a tudományok művelése, amely jelentős mértékben nemzetközivé vált és angol nyelvűvé ... Jó lenne a környező népek nyelvét is nyelvi szakpárokba besorolni, de itt Besztercebányán sajátos helyzete van a cseh nyelvnek, szinte mindenki érti és beszél/a cseh TV műsorokat is tudják nézni/, tehát szlovákok tudnak legalább egy környezet nyelven kommunikálni, sőt a többi szláv nyelvet is nagyjából megértik, ha nem is beszélnek. A városban is nagyon sokan beszélnek angolul, sőt ugyanolyan udvariasan segítenek a tájékozódásban vagy az élet más terén, mint az angolok. Amikor idejöttem próbáltam információt kérni magyarul is németül is, de itt nem értették, viszont angolul a legnagyobb segítőkészséggel válaszoltak. Néhány 100 évvel még magyarul is beszéltek az itt lakók, de elfelejtették, s helyét a társadalmi kommunikációban egy más nyelv vette át. Nevezhetnénk ezt a folyamatot a nyelv mozgásának is.

Szakirodalom

Skutnabb-Kangas, Tove: Nyelvi sokféleség, emberi jogok és a „szabad piac”. *fundamentum*II/1-2. 1998. 7-25.

Szépe György: Nyelvpolitika: múlt és jövő Iskolakultúra, Pécs, 2001.

Lesznyák Ágnes: Az angol mint lingua franca a nyelvtanításban. Problémák és perspektívák. *Modern Nyelvtanítás* vol. 6, nr. 2-3, 2000. pp. 24-34.

- Enyedi Ágnes-Medgyes Péter: Ang. Kiadó, Bukarest, 1984. 8-84. Nyelvvoktatós Közép- és Kelet-Európában a rendszerváltozás óta. Modern Nyelvvoktatós 1998. vol. 4. nr. 2-3. pp. 12-32. Bárdos Jenő: Az idegen nyelvek tanításának elméleti alapjai és gyakorlata. Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp. 2000. p. 300.
- Crystal David: A nyelv enciklopédiája, Osiris, Bp. 1998. p. 606.
- Biró Zoltán: Péntek János: Teremtő nyelv. Kriterion Kiadó, Bukarest, 1988. Beszéd és környezet. Kriterion
- LanstyákIstván: Álom és valóság között. Gondolatok nyelvünk egységéről. Irodalmi Szemle36/6, 69-78, 36/7. 1993
- Sapir, Edward: Az ember és a nyelv. Gondolat Kiadó, Bp. 1971. 93-112. Wardhaugh, R.: Szociolingvisztika. Osiris-Századvég, Budapest, 1995.
- Wiliam Labov: A társadalmi folyamatok tükröződése nyelvi szervezetekben: A Nyelvtudomány ma. Szerk: Szépe György. Gondolat Kiadó, Bp., 1973.
- Richard Hill.: Mi európaiak: Geomédia Szakkönyvek Bp., 1999.
- Kiss Jenő: 1995. Társadalom és nyelvhasználat. Bp.: Nemzeti Tankönyvkiadó. Közép-Európai Olvasókönyv Szerkesztette: Módos Péter, Osiris. Közép-európai Kulturális Intézet, Bp., 2005. Tóth Szergely (szerk.) Nyelvek és kultúrák találkozása, Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Tanárképző Főiskolai Kar Alkalmazott Nyelvészeti Tanszék, 2003.

Resumé

Jazyky v Banskej Bystrici

Predložená práca, ktorá je súčasťou rozsiahlejšieho výskumu, analyzuje štúdium jazykov v Banskej Bystrici, predovšetkým maďarského jazyka. Autorka skúma odpovede respondentov na stredných a na jazykových školách. Z výskumu vyplýva, že väčšina respondentov uprednostňuje anglický, nemecký, španielsky a taliansky jazyk. Niektorí respondenti ovládajú aj maďarský jazyk, predovšetkým príslušníci staršej generácie.